

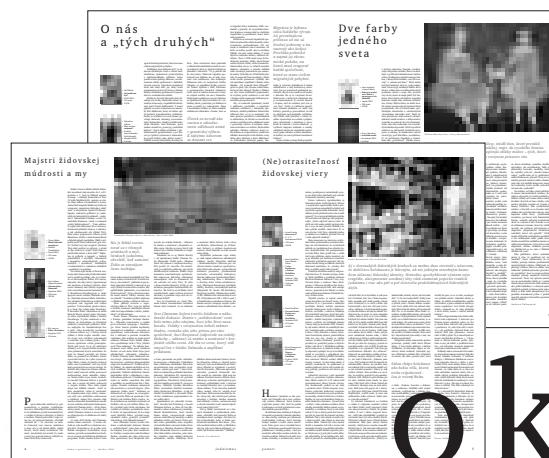
k n i h y a s p o l o č n o s ť

K & S

prvý ročník

20 Sk

20 Kč

2004

október

„Stoličky“ alebo „hlavy“?

Rozprávanie o elitách
a slovenskej spoločnosti

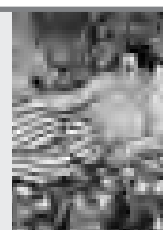
Případ Berďajev aneb fenomén ruské filosofie

Svojrážny diskurz ruskej
náboženskej filozofie

O nás a „tých druhých“

Multikulturná spoločnosť
a jej podoby sú jedným
z najaktuálnejších problé-
mov súčasného civilizova-
ného sveta.

Ako stratiť tuk a nestratiť pri tom rozum

Dá sa vysporiadať
s nadváhou aj pomocou
kníh o chudnutí?

Igor Kapišinský:
Hamlet a fyzika
2

Rozhovor s Oľgou
Gyárfášovou
3

Beata Leichtová:
Majstri židovskej
múdrosti a my
4

Peter Salner:
(Ne)otrasiteľnosť
židovskej viery
5

Hanuš Nykl:
Případ Berďajev
aneb fenomén ruské
filosofie
6

Alexander Kóvér:
Tanec s kavkami
7

Lýdia Kokavcová:
O nás a „tých druhých“
8

Andrea Šalingová:
Dve farby jedného sveta
9

Lubica Kepštová:
Malý čitateľ,
veľká téma
10

Elena Akácsová:
Ako stratiť tuk
a nestratiť
pri tom rozum
11

Erika Kvapilová:
Ako zmeniť svet
12

Miloslava Kodoňová:
V čo verí ten,
kto neverí?
13

Milan Zemko:
Intelektuál
ako fenomén
doby a národa
14

Imrich Sklenka:
Človek a náboženstvo
15

Celoživotní
sprievodcovia
Eugena Gindla
16

„Stoličky“ alebo „hlavy“?

(Rozprávanie o elitách a slovenskej spoločnosti)

„Zápečníkov tu síce ešte máme, ale je ich čoraz menej,“ hovorí Oľga Gyárfášová, sociologička, programová riaditeľka Inštitútu pre verejné otázky. Venuje sa výskumom verejnej mienky, analýzám volebného správania, hodnotovým a politickým orientáciám slovenskej spoločnosti. Je spoluautorkou a spolueditor-kou viacerých kníh, napr. Krajina v pohybe, Vláda strán na Slovensku či Reformy a zodpovednosť.

Pamäť ako taká je prirodzene subjektivistická, premenlivá a selektívna. Na mnohé veci si nepamätáme alebo nechceme pamätať a mnohé veci si pamätáme, aj keď sa nestali. V procese „zapamätávania si“ alebo vytvárania historickej pamäti majú samozrejme nesporný vplyv politické a spoločenské elity. Akú úlohu zohrávajú v našej spoločnosti?

Na to, aby sme mohli hovoriť o slovenských elitách, je potrebné hovoriť aj o prežitých dejinách. Slovensko zažilo obrovskú diskontinuitu svojich moderných dejín. V 20. storočí sa tu vystriedalo sedem rôznych režimov. Táto diskontinuita určite ovplyvňuje aj to, ako ľudia svoje dejiny reflektujú, ako vnímajú jednotlivé osobnosti, svoju krajinu i sami seba. Historik Ľubomír Lipták v tejto súvislosti hovoril, že Slovensko malo v 20. storočí „elity s odťatými rukami“. Vždy, keď sa nejakým spôsobom etablovala elita, či už politická, alebo intelektuálna, došlo k zlomu, ktorý ju odstránil nielen od moci, ale mnohokrát aj z krajiny.

Ak má určitý jedinec formálne znaky autority, to ešte nemusí znamenať, že sa aktívne podieľa aj na tvorbe a vydávaní mocenských rozhodnutí. Naopak, často tí, čo majú takéto rozhodovacie právo, sú skôr vynútenými autoritami ako prirodzene akceptovanými.

Pri jednej príležitosti sa ma ktosi opýtal, čo vlastne sú elity – „stoličky“ alebo „hlavy“? Otázka obsahovala aj jasný podtext – „hlavy“ a „stoličky“ sú príchasto v zásadnom nesúlade. Keď o elitách hovoria odborníci, majú na mysli „stoličky“, vplyv, moc odvodenú z postavenia jednotlivcov v inštitúciách. Na druhej strane bežní ľudia sa veľakrát začudovane pýtajú: Aké elity?! Veď mnohí, ktorí sedia na úradoch či v parlamente, sú hlupáci.

V tejto diskontinuite však nie sme špecifickí. Svoju, podobnú skúsenosť majú aj naši susedia.

Iste. Počas pobytu vo Washingtone som si uvedomila význam niečoho, čo v Európe nepoznáme – kontinuity vývoja demokracie. V Spojených štátoch už viac ako dvesto rokov nedochádza k výmene a negácii tých, s ktorými nesúhlasíme. Existuje procedurálny konsenzus – nemusíme zastávať rovnaké názory, ale uznávame pravidlá, v rámci ktorých sa súťaž odohráva. Vo Washingtone stretnete ľudí, ktorí sú vo verejnom živote prítomní 50 – 60 rokov. To bolo na Slovensku, ale koniec-koncov aj inde v Európe, nepredstaviteľné.

Naša inteligencia, ako jedna zo zložiek elit, akoby bola menej výrazná, menej vplyvná, okrajovejšia. Hoci si v istom zmysle, v porovnaní s Čechami, za normalizácie žila o niečo lepšie. Napriek tomu slovenská inteligencia pôsobí omnoho nemožnejšie ako maďarská, poľská, česká.

To je aj o intelektuálnom potenciáli Slovenska, ktorý nie je len jednoduchou funkciou veľkosti krajiny, ale výsledkom pôsobenia mnohých ďalších faktorov.

Aký je teda vplyv intelektuálnych elit na verejnú mienku?

Na túto tému boli napísané stovky kníh. Je to mnohorozmerný problém s mnohosmernými súvislosťami. Bez venovania sa podrobnostiam sa zda dá povedať iba jedno – veľký. V poslednom čase som sa viac venovala téme, ako slovenská verejnosť vníma zahranično-politické súvislosti či nové postavenie Slovenska na „medzinárodnej šachovnici“. To je napríklad oblasť, kde je vplyv elit na názory verejnosti evidentný.

O mnohých témach sa však u nás vôbec nediskutuje.

Slovenská spoločnosť naozaj ešte mnohé zásadné témy ani neotvorila, mnohé sa dostali na pretras len nedávno. Aj jemnejšia názorová kryštalizácia bola oneskorená, lebo 90. roky boli poznačené zápasom o demokraciu, čo formovalo aj tzv. konfliktné línie, názorové štiepenia spoločnosti. Mnohé témy sporu, medzi nimi aj tie, ktoré rozdeľujú pravičiarov a ľavičiarov alebo liberálov a konzervatívcov, museli počkať. Napríklad v lete prebehla slovenskými médiami diskusia medzi zástancami liberálnych a konzervatívnych názorov na závažné hodnotové otázky. Bolo to veľmi zaujímavé a dôležité, trochu mi však prekážalo, že obe strany viedli diskusiu – obrazne povedané – najmä v podobe výkričníkov, chýbali mi otázky. Každý si povedal svoju pravdu a nebol veľmi ochotný počúvať svojho oponenta. Na typicky slovenskú „diskusiu“ sa zaužíval termín „ideologické bunkre“, je to veľmi výstižné. Nedostatok vidím aj v tom, že diskutujú ľudia s úsilím presadiť niečo politicky a nezaujímajú sa o problém ako taký. Prehreškom proti férovej diskusii je aj etiketizácia oponenta.

Chyba je možno aj v tom, že sa nediskutuje o akademických problémoch, ale o politických.

Ak hovoríme o európskej ústavnej zmluve, je to predovšetkým politický problém. Ak hovoríme o rozsahu slobody slova a trestnosti verbálnych deliktov, je to problém, ktorý má viacero rovín – filozofickú, etickú, právnu, aj politickú.

Zaoberali ste sa medzinárodným porovnaním Slovenska. Akí sme? A v čom sme iní?

Pri retrospektívnom pohľade na vývoj, ktorým sme za uplynulých pätnásť rokov prešli, sa nám zdá, že dejiny nám naložili nadkritické množstvo negatívnych a komplikujúcich faktorov. Keď sa dnes pozriem na Poľsko či Českú republiku, nemám pocit, že by Slovensko ostalo tým, čím bolo napríklad v roku 1997, čiže „zaostalým žiakom integrácie“. Dokázalo nielen dobehnúť svoje zaostávanie, ale aj presadiť reformy, na ktoré sa okolité krajiny neodhodlali.

Ktoré napríklad?

Daňová reforma, reforma sociálneho systému, dôchodková reforma... sú to kroky správnym smerom.

Mnohí ľudia, ktorí analyzujú práve tieto veci, sú však veľmi pesimistickí.

Pozrime sa na to takto: Slovensku sa darí niečo, v čom iné štáty idú dolu vodou – konsoliduje verejné financie, mierne sa zvýšila reálna mzda, znížila neza-

Foto archív K&S

mestnanosť, narástol objem zahraničných investícií... Je to málo?

Údaje o počte chudobných však vôbec nie sú lichotivé.

Treba sa však pozrieť na to, z čoho sme vyšli. Kde sme boli v rámci vísegrádskeho porovnania pred desiatimi rokmi a kde sme dnes.

Môžeme hospodársky akcelerovať, no zároveň reálne príjmy, rozdelené podľa jednotlivých daňových pásiem, nestúpajú. Výrazne stúpajú len istej malej skupine, takže sa rozdiel medzi najbohatšími a najchudobnejšími zväčšuje.

Netvrdím, že je už všetko vyriešené. Sú priepastné rozdiely medzi regiónmi, medzi sociálnymi skupinami, veľmi sa zažral problém korupcie a klientelizmu, zahanbujúco nízka pozornosť – finančná, ale aj mentálna – sa venuje vzdelávaniu, pretrvávajú slabá vymoženosť práva... vo vymenovávaní problémov by sa dalo pokračovať, ide však o to, či je v poriadku zásadné smerovanie, a v tom som optimistka.

Naladenie obyvateľstva tomu však nenavštevuje.

Slováci sú známi majstri Európy v pesimizme a kritickosti hodnotenia svojej finančnej situácie. Ekonomický vývoj však nemôžeme hodnotiť podľa toho, čo si o ňom myslia ľudia, ich percepčia je negatívne vychýlená. Dôvera obyvateľstva v ekonomiku však na jar 2004 stúpila najvýraznejšie zo všetkých nových členov EÚ.

Existujúce sociálne rozdiely sú zdrojom budúcich problémov – politických, ekonomických, sociálnych. Navštevuje tomu súčasná nespokojnosť obyvateľstva, jeho protireformné naladenie.

Vo vzťahu k reformám je spoločnosť rozdelená, niektorí ich podporujú, mnohí sú proti, mnohí sú zneistení. Opozícia iniciovala referendum o reformách, ale nedokázala ho vyhrať. Iste, nie všetci, ktorí sa na ňom nezúčastnili, podporujú Dzurindu. Proti reformnému programu

vlády však nestála žiadna dôveryhodná, mobilizujúca alternatíva.

Univerzitné prostredie západnej Európy, to sú jednoznačne vyprofilovaní ľavicoví voliči. U nás ľavica akoby nebola schopná získať slovenskú inteligenciu, napríklad akademickú z vysokých škôl, ktorá je veľkým zdrojom ovplyvňovania verejnej mienky. Prečo je to tak? Časť slovenských akademikov sa naopak priradila k pravici, čo je dosť nezvyčajné.

Popri špecifickej situácii po Novembri 89 a súčasnej celkovej nevyprofilovanosti politickej scény sa pod tento stav podpísala najmä intelektuálna bezradnosť či bezkonceptnosť ľavicových politických elit, ktoré neponúkli atraktívnu víziu. V tom, čo dnes predstavuje parlamentnú ľavicu, je priveľa populizmu, prvky nacionalizmu a najmä absencia ľavicovej vízie. Pritom v názorovom rozložení slovenského voličstva má ľavicový segment rovnaké zastúpenie ako pravícový.

Slovenská ľavica nikdy nepredstavovala reformnú silu, vždy prichádzala len s kritikou reformy niekoho iného. Ľavicové strany v západnej Európe majú skôr tendenciu zreformovať veci, meniť ich.

To je mýtus aj v západnej Európe. Vôbec neplatí – ľavica reformuje. Nazvala by som to pragmatickým stredom, ktorý v niektorých krajinách Európy reprezentujú stredolavé a v niektorých stredopravé strany a obe sa usilujú o racionálne reformy neutržateľného sociálneho štátu. To, že u nás nie je vyprofilovaná zmysluplná veľká ľavicová strana, je dané aj vývojom v 90. rokoch a zatlačením sporu, na ktorom by sa profilovali témy typické pre pravo-lavé štiepenie. Možno keby sa ľudia, ktorí neskôr založili SDA, dokázali zaktivizovať skôr a nenechali priestor Ficovi, dnes by slovenská ľavica mohla vyzeráť inak.

Niekedy to vyzerá, ako keby bolo Slovensko hračkou v rukách elit, skupinou nie celkom svojprávných ľudí, ktorých tí, čo vyhrajú voľby,

postrčia, ako sa im to práve hodí. U nás o chode krajiny rozhodujú centrá, lokálna inteligencia akoby neexistovala.

Nesúhlasím. A mohla by som vymenovať množstvo úplne decentralizovaných iniciatív. Áno, slovenská spoločnosť si nesie istý historický batôžtek v podobe niektorých kultúrnych vzorcov správania – hyperboly a iste zjednodušene sa tomu zvykne hovoriť aj „poddanská mentalita“, spoliehanie sa na „vrchnosť“, ktorú môže reprezentovať aj štát. Jedna z najlepších kníh, ktorá bola na tému hodnotovo-kultúrnej „výbavy“ Slovenska napísaná, Slovensko a jeho regióny autorov Krivý, Balko a Feglová, hovorí, že modernizácia Slovenska je poznamenaná rurálnou minulosťou a oneskorenou a rýchlou industrializáciou. Vývoj v uplynulých rokoch však vidím ako pozitívny a v niečom dokonca akcelerovaný proces sociálneho učenia.

Elity síce nasmerovali Slovensko k vstupu do EÚ, ale keď išlo o voľby do Európskeho parlamentu, tu sa už elity neangažovali a zrazu sme sa ocitli na chvoste volebnej účasti.

Napriek rekordne nízkej účasti si podľa aktuálneho výskumu IVO drvivá väčšina občanov myslí, že je veľmi dobré, že máme zastúpenie v Európskom parlamente. Čiže – 90 percent obyvateľov je spokojných, ako dobre to za nich tých 17 percent odvolilo. Jeden iný údaj – v transatlantickom výskume German Marshall Fundu jedna z otázok znela: Myslite si, že pre budúcnosť našej krajiny je lepšie, aby vo svetovom dianí hrala aktívnu úlohu alebo aby stála bokom? Aktívny prístup si vybralo 59 percent, 25 percent si myslí, že Slovensko by radšej malo ostať mimo. Napriek tomu, že „aktivistov“ bolo menej ako v iných krajinách, veľkých štátoch Európy, ktoré sú historickými globálnymi aktérmi a v medzinárodnej politike majú svoju váhu, ten výsledok nie je zlý. „Zápečníkov“ tu síce ešte máme, ale sú v menšine a je ich čoraz menej.

Zhovárali sa Martina Nemethová a Damas Gruska

Majstri židovskej múdrosti a my

Kniha Victora Malku *Mistři židovské moudrosti* nás zavedie do 1. až 2. storočia n. l., keď sa Talmud najviac formuje – vznikajú komentáre k Tóre (5 kníh Mojžišových), spisuje sa ústne daný zákon a komentáre k nemu. Jednotlivé kapitoly Malkovej knihy sú venované „majstrom židovskej múdrosti“ a ich prínosu. Spolu 29 chronologicky radených príbehov je vsadených do historických udalostí – zničenie 2. židovského Chrámu v roku 70, nadvláda Rimanov, vznik a rozmach „seky židokresťanov“... Tieto udalosti ovplyvnili súkromný život učencov, formovali politické názory a aktivity, a tak obohacovali ich výklad Tóry. Kým jeden pripravoval vzburu proti Rimanom, druhý s nimi komunikoval a hľadal spôsob spolužitia. Ďalší z rešpektu pred Tórou zakazoval „pre istotu“ i bežné veci, iný sa pýtal: „Nemusi Tóra také počítat se světem, v němž se žije a který se vyvíjí? Není třeba se především starat o život lidí?“ Nájde tu príbehy a legendy o ľuďoch priateľských i nevrých, skromných i arogantne sebedomých, jednoduchých i mystikoch, hrdinských i romantických a nadmieru ľudských – pozitívne i negatívne.

Pri čítaní tejto knihy si človek uvedomí, aká rôznorodá je židovská múdrosť a položí si otázku, ako je to vlastne so slovenskými Židmi, ich vierou, názormi. Do akej miery reprezentuje ich myslenie a hodnoty človek, dnes neraz vnímaný ako hlavný reprezentant a morálna autorita komunity?

S Bratislavou/Pressburgom je úzko spojené meno rabína Chatama Sofera, vlastným menom Moše Schreiber. Pre súčasnú (židovskú aj nežidovskú) verejnosť viac legenda než reálna postava. V slovenskom jazyku existuje o ňom len veľmi málo literatúry. V zborníku *Židia v Bratislave* sa rabín Baruch Myers venuje práve životopisu tohto najväčšieho rabína v histórii Pressburgu. O jeho osobnosti a charaktere sa dozvedáme zo životných udalostí i kuriózných príbehov. Možno najlepšie ho charakterizujú dva z nich: „Ako desaťročný predniesol u Natana Adlera reč, v ktorej citoval výklad z diela svojho starého otca. Vo svojej reči odvážne polemizoval s autorom tejto známej práce. Otca synovo správanie veľmi prekvapilo. Začal mať pocit, že je až nadmieru sebaistý a vo svojom štúdiu nezachováva primeranú úctu k autoritám. Za trest ho Šmuel prerušil, ale Natan Adler sa postavil na Mošeho stranu a povedal otcovi, že s jeho synom súhlasí. Moše, tušiac, že takéto tvrdenie môže otca zosmiešniť, vzal voj výrok späť a postavil sa na otcovu stranu. To urobilo silný dojem na Natana Adlera, ktorý začal venovať väčšiu pozornosť duchovnému rastu mladého chlapca. Natan Adler si po tomto incidente zavolał Chatama Sofera a poradil mu, aby s otcom už nikdy nehovoril o svojom štúdiu. Túto radu prijali obaja bez ďalších otázok... Nech to bolo akokoľvek, treba si uvedomiť, že rešpektovanie tejto dobre mienej rady síce nebránilo rozhovorom o otázkach mimo Tóry, muselo však značne obmedziť komunikáciu medzi otcom a takým usilovným študentom, akým bol Chatam Sofer... Až do Šmuelovej smrti, o šesť rokov neskôr, bol vzťah Chatama Sofera k otcovi značne obmedzený a k zblížneniu už nikdy nedošlo.“

„V roku 1819 všetky deti Chatama Sofera vážne ochoreli... V tomto období sa vďaka modlitbám za vyliečenie svojich detí. Prejavila sa tu aj jeho nadľudská schopnosť kontrolovať svoje emócie, pretože nezameškal ani hodinu vo svojom pravidelnom študijnom programe. Počas sviatku Sukot v tom

Pamätník Chatama Sofera v Bratislave. Foto archív K&S

Nie je ľahké zorientovať sa v rôznych stránkach a myšlienkach judaizmu, obzvlášť, keď samotní Židia sa navzájom často nechápu.

istom roku zomrel najmladší syn Chatama Sofera Jicchak Leib. Pretože Sukot je „čas radosti“, prikázal svojej rodine zanechať smútok a radovať sa po celý týždeň trvania tohto sviatku, aby splnili Božie prikázanie „vo sviatok sa budeš radovať“. Až po skončení sviatku začal smútiť. Všetky ostatné deti sa vyliečili. Podobný príbeh nájdeme i v Malkovej knihe o rabínovi Akivovi.

Tieto príbehy hovoria o nepochybnej láske k Tóre, úcte ku štúdiu a tradícii, moderne zmysľajúci človek však tiež neprehliadne i akúsi „neľudskosť“, až fanatizmus.

Počas života Chatama Sofera sa v Európe paralelne formuje Haskala – židovské osvietenstvo a vzniká prvá reformná synagoga v Hamburgu. Nové hnutie prináša myšlienky smerujúce k asimilácii – otvorenie sa spoločnosti, zachovávanie židovstva len v súkromí a potrebu svetského vzdelania. Ako reakciu na tento trend odmieta Chatam Sofer každú diskusiu a parafrázuje citát z Tóry „Všetko nové Tóra zakazuje“. Zo zákazu konzumovať nové obilie pred sviatkom Šavuot sa tak stalo heslo boja proti akýmkoľvek reformám judaizmu. V knihe Chatam Sofer Memoríál autori citujú: „Súčasní americkí bádania hovoria o „doktríne kategorického odporu k modernosti“. Podľa nich Sofer hlásal, „že nijaká odchýlka od starých zvyklostí, ani najmenšia, nie je prípustná. Zakázal akékoľvek šírenie západného štýlu v oblekaní a v spoločenskom správaní. V každodennom styku sa mohlo rozprávať iba jidiš a modlitby sa mohli konať iba v hebrejčine. Svetské vzdelanie zakazoval ako kacírstvo a vytvoril slogan: „Tóra zakazuje všetko nové“. Dokonca sa dištancoval od zápasu za rovnoprávnosť, pretože Židia sa spoznávajú s Nežidmi a ich kultúra Židov zvedie. Jeho prívrženci sa nielenže izolovali od Nežidov, ale aj od väčšiny Židov. Sofer vytváral nový druh ortodoxie. Na rozdiel od rabínov posledných storočí Sofer už nepredstieral, že ho trápi osud všetkých Židov, vytváral separatistickú sektu „pravých veriacich“ (Hertzberg, Hirt-Mannheimer)“.

Svet Chatama Sofera tvorilo štúdium a náboženské diskusie. Dianie v „nežidovskom“ svete bolo mimo jeho záujmu, hoci jeho život zasahovalo. Vzťahy s verejnosťou neboli takmer žiadne, rovnako ako jeho prínos pre túto spoločnosť, hoci Responsá (od-

povede na otázky Halachy – zákona) sú známe a uznávané v krajinách celého sveta. Ale iba vo svete, ktorý vidí zmysel len v štúdiu Talmudu a v naplňaní prikázaní.

Poukázal na to aj Maroš Borský v už spomínanej knihe Chatam Sofer Memoríál. Podľa neho „Chatam Sofer bol jednou z najkontroverznejších postáv 19. storočia. Pre niektorých je reakčným rabínom, pre iných zbožňovaným cadikom. Riadil svoju komunitu autoritatívnym spôsobom. Bol odporcom židovskej občianskej emancipácie, lebo sa domnieval, že ich odvedie od cesty Tóry. To píše o ňom seriózní historici. Určite je ale súčasťou panoptika bratislavského židovstva. Ale boli tu aj iní Židia, ktorí si holili bradu, mali v sobotu otvorené obchody a posielali svoje deti do sekulárnych škôl“.

Len tri desaťročia po smrti Chatama Sofera zaznamenalo reformné hnutie taký rozmach, že sa diskusia

a myslenie Moše Sofera (teda vývoj od Mošeho (Schreibera) po (Chatama) Sofera), je akýmsi svedectvom autorov, ktorí samotní sa stali otcami tohto diela.

Najväčším prínosom tejto knihy je však najmä odhalenie zákulisných vzťahov medzi hlavnými aktérmi – Medzinárodným výborom pre záchranu hrobov mudrcov (pokračovateľa Soferovho učenia, a preto hlavný iniciátor prestavby, predstaviteľ svetového ortodoxného židovstva), Petrom Salnerom (predsedom Židovskej náboženskej obce v Bratislave, v dnešnej dobe veľmi sekularizovanej), Martinom Kvasnicom (architekt stavby, kresťan), slovenskými úradmi (Magistrát hl. mesta SR Bratislavy, Dopravný podnik, Ministerstvo kultúry SR, Ministerstvo zahraničných vecí SR, Veľvyslanectvo SR v USA a pod.) a bratislavskou stavebnou firmou. Do diania navyše vstupuje svojim vydielaním a vyhrázkami Atra Kadiša – ra-

Svet Chatama Sofera tvorilo štúdium a náboženské diskusie. Dianie v „nežidovskom“ svete bolo mimo jeho záujmu, hoci jeho život zasahovalo. Vzťahy s verejnosťou neboli takmer žiadne, rovnako ako jeho prínos pre túto spoločnosť, hoci Responsá (odpovede na otázky Halachy – zákona) sú známe a uznávané v krajinách celého sveta. Ale iba vo svete, ktorý vidí zmysel len v štúdiu Talmudu a naplňaní prikázaní.

o ňom presunula na pôdu rabínskeho kongresu v Budapešti. Výsledkom bolo rozdelenie uhorského židovstva na ortodoxné, resp. neologické (a následne „status quo ante“ – smer tých, ktorí sa odmietali podriaďovať takémuto deleniu). Začiatkom 20. storočia bola neologická komunita už početná a populárna. Prirodzený vývoj komunity bol násilne prerušený 2. svetovou vojnou. Obdobie fyzickej likvidácie Židov vystriedalo obdobie komunistickej duchovnej likvidácie. A tak sú dnešní bratislavskí a slovenskí Židia už iba vzdialenou pripomienkou časov zašlej slávy.

Spomienkou na „uhorský Jeruzalem“, ktorým bol Pressburg v časoch Chatama Sofera, je dnes už len Memoríál a názov autobusovej zastávky. Mnohí Bratislavčania, ktorí chodia denne okolo, zaregistrovali najmä zmenu električkovej zastávky a akúsi záhadnú stavbu pri tuneli. Práve príbeh tohto pamätníka nám rozpráva už niekoľkokrát citovaná kniha Petra Salnera a Martina Kvasnicu Chatam Sofer Memoríál. Hovorí o vzniku starého židovského cintorína, jeho zániku i zázraku, resp. záhade záchranu rabínskeho okrsku. Približuje život

dikálne ultraortodoxné hnutie, ktorého hlavným cieľom je chrániť pokoj mŕtvych, teda nedotknuteľnosť cintorínov. Mnohé je vyjadrené v povzdychu M. Kvasnicu: „Mal som uprostred cintorína postaviť Memoríál tak, aby nestál na cintoríne. Mal som ho takmer štyridsať metrov dlhým chodníkom po cintoríne sprístupniť aj pre kohenov, príslušníkov rodu, v ktorom sa traduje kňazský stav v jeruzalemskom chráme. Tí sa cintorína dotknúť vôbec nesmú, lebo by stratili svoju charizmu. Mal som im umožniť do neho vstup tak, aby neboli pod jednou strechou s hrobmi. Stavba nesmela mať základy v teréne, na ktorom stojí a všetok stavebný ruch musel rešpektovať pokoj mŕtvych.“

Nie je ľahké zorientovať sa v rôznych stránkach a myšlienkach judaizmu, obzvlášť, keď samotní Židia sa navzájom často nechápu. Ale život by bol jednoduchší, keby si ľudia uvedomovali myšlienku Ben Dosu: „Ten, kto nachádza milosť u ľudí, se líbí Bohu, ale ten, kto není lidem příjemný, nemůže být Bohem milován.“ (Malka)

Beata Leichtová

- ▲ Victor Malka
- ▲ **Mistři židovské moudrosti**
- ▲ Preklad Tomáš Kybal
- ▲ Portál 2004
- ▲ 253 strán
- ▲ 449 Sk

- ▲ Peter Salner, Martin Kvasnica
- ▲ **Chatam Sofer Memoríál**
- ▲ ZingPrint 2002
- ▲ 224 strán
- ▲ 329 Sk

- ▲ Kol. autorov
- ▲ **Židia v Bratislave**
- ▲ ZingPrint 1997
- ▲ 118 strán

Pojem židovská múdrosť je jednoznačným a jasným vyjadrením. Hovorí o židovských hodnotách (ktoré sú základom aj tých kresťanských), o vzťahu k životu a človeku, k štúdiu a tradícii. Čitateľ pokročilý v tejto téme vie, že vplyvom histórie, obzvlášť udalostí 18. – 19. storočia, sa začalo formovať viac smerov judaizmu a dnes ich je už široká škála. Avšak človek, ktorý nikdy neštudoval Talmud, mnohokrát ani netuší, že nejde o nový jav, pretože názory veľkých rabínov boli vždy rôznorodé.

(Ne)otrasiteľnosť židovskej viery

- Arnošt Lustig
- Interview II
- C. A. T. International 2004
- 352 strán
- 499 Sk

- Karel Hvižďala, Karol Efraim Sidon
- 7 slov. Rozhovory s Karlem Hvižďalou
- Jaroslava Jiskrová - Máj, Dokořán 2004
- 144 strán
- 295 Sk

- Karel Hvižďala
- Červená kráva. Rozhovory s Karlem Hvižďalou
- Dokořán 2002
- 152 strán
- 144 Kč

- Dana Emingerová
- Dva životy. Hovory s Viktorom Fischlem
- G plus G 2002
- 110 strán
- 139 Kč

Holokaust (mnohým sa ako presnejšie javí hebrejské slovo šoa) predstavuje osobnú skúsenosť, ktorá osudovo ovplyvnila postoje tých, ktorí ho prežili k judaizmu a cez nich aj hodnotové orientácie ďalších generácií Židov.

Na štúdium tohto obdobia je k dispozícii množstvo prameňov rôzneho charakteru. Ako etnológ využívam pri výskumoch predovšetkým rozhovor, ktorý zaručuje osobný kontakt a určitú mieru emotívnosti. Práve preto som z rozsiahlej literatúry o holokauste uprednostnil interview publikované v knižnej podobe, i keď pre mnohých odborníkov možno nebude dostatočne exaktné. Dialóg dvoch osôb, hoci možno formálny a scenzurovaný autorizáciou, považujem za autentickjší a preto pre danú tému vhodnejší než ve-

decký či umelecký autorský „monológ“.

Formu rozhovoru uprednostňuje aj židovská tradícia. Podľa Karola E. Sidona „i nesprávnym argumentum živého partnera je mnohem nesnadnější se bránit než správnym argumentum komentáře, který můžete prostě přeskočit nebo si ho k sobě nepustit“. Vo svojej predchádzajúcej knihe Červená kráva sa vyjadruje ešte pregnantnejšie: „Navíc odpověď není na mně. Ve chvíli ale, kdy umím položit správně otázku, a to je na mně, protože Pánbůh ji za mne položit nemůže, mám šanci, že se něco dovím. Celá Tóra i rabínská tradice je založena na otázkách, přičemž Tóra už v sobě odpovědi obsahuje.“

Moje zameranie na interview ovplyvnila nielen profesionálna orientácia etnológa, ale tiež skutočnosť, že na knižných pulkoch sa v poslednom čase objavilo viacero vhodných kníh. Ich protagonistami sú českí Židia, ktorí prežili šoa, a veľká časť textu reflektuje nielen minulosť, ale aj jej dôsledky pre hodnotové orientácie súčasných aj budúcich generácií. Nie náhodou Arnošt Lustig na základe vlastných skúseností konštatuje, že „všetchny děti těch, co přežili, mají z toho trauma“.

Zvoleným kritériám analýzy zodpovedajú Interview II. Arnošta Lustiga, dialógy Karla Hvižďalu s pražským rabínom Karolom Efraimom Sidonom 7 slov, resp. Červená kráva a rozhovor Dany Emingerovej s Viktorom Fischlom Dva životy. Podobne zameraných kníh však existuje viacero, spomeniem len Nebylo se čemu smát od Ephraima Kishona či klasické Hovory s Primo Levim.

Najväčší priestor (a najviac emócií) venuje fenoménu šoa Arnošt Lustig. Jeho Interview II. je v porovnaní s ostatnými použitými dielami určitým spôsobom atypické. Najmä preto, že ide o knihu rozhovorov, nie knihu – rozhovor. Obsahuje 29 nezávislých interview, ktoré boli publikované v rokoch 1979 až 2003. Niektoré vznikli v období Lustigovho vynúteného pobytu v cudzine, iné reflektujú situáciu v starej vlasti po novembri 1989. Tematicky ich možno zhrnúť do niekoľkých skupín: Československo, problémy emigrácie a život v USA, židovstvo a Izrael, vyučovanie kreatívneho písania, predovšetkým však šoa, šoa, šoa. (Lustig sa vyhýba vedome termínu holokaust, pretože ho považuje za „pochybný pojem, a keď ho slyším, ruší mě to“.) Dôsledkom väčšieho počtu rozhovorov sa niektoré otázky (ale aj odpovede) opakujú. Nie je to na škodu, pokiaľ to nevyplýva z pohodlnosti žurnalistov, ale z potreby priblížiť čitateľskej obci umelcove kľúčové osobné zážitky, traumy a názory. Aj sám Lustig akoby si niekedy uvedomoval, že opakovanie je matkou múdrosti. Neraz volí rovnaké obrazy, príbehy, používa tie isté slová a prirôvania.

Jednotlivé interview i celá umelecká tvorba je poznačená trpkými skúsenosťami. Medzi svojím 12. a 18. rokom zažil prenasledovanie, tábory Terezín, Osvienčim, Buchenwald, podaril sa mu útek z pochodu smrti. Prežitie utrpenia nevyhnutne ovplyvnilo hodnotové orientácie a nemohlo sa zastaviť ani pred problémami morálky, vzťahu k židovstvu a k Bohu. Myslím, že viac než abstraktné úvahy pomôže konkrétna ilustrácia: „Vyrostl jsem v rodině s velice pobožnou matkou, která chodila pravidelně každou sobotu na bohoslužbu, a s tatínkem, který to tak vážně nebral. U nás se slavil postní den Yom Kipur tak, že jsme byli do dvánácti na bohoslužbách. Pak si nás tatínek vyzvedl a šel s námi na oběd. Jako dětem se nám tato revoluce líbila. Tatínek byl velice hodný člověk a maminku měl rád a zrovna tak maminka, která by se nedotkla vepřového, mu každou neděli udělala vepřovou pečení. Když jsem se jí ptal, jak to může dělat, tak odpověděla, že má tatínka ráda. Kdybych to převedl do vzněšenějšího jazyka, tak bych řekl, že to byla láska. A pak jsem byl v Osvětimi, kde víra

Prežili Buchenwald. Foto archív K&S

Aj v slovenských židovských kruhoch sa možno dnes stretnúť s názorom, že dedičstvo holokaustu je hlavným, ak nie jediným stavebným kameňom súčasnej židovskej identity. Nemožno spochybňovať význam tejto tragédie, akceptovanie uvedenej tézy však znamená popretie tradícií judaizmu i viac ako päť a pol tisícročia predchádzajúcich židovských dejín.

v Boha nepomáhala; pomohlo spíš ošidit esesáky, ukrást něco z kuchyně; ti, co věřili v Boha, byli bezmocnější o svou víru. Byl jsem na baráku s rabínem. S mým kamarádem jsme si schovali chleba a on nám ho ukradl. Nezbil jsem ho jen proto, že moje maminka věřila v Boha a že by se jí to asi nelíbilo, kdybych byl rabína zmlátil. Tak jsem mu řekl, ať už to nikdy nedělá. Měli jsme 240 kalorií na 24 hodin. Umírali jsme hladu, což chtěli. Průměrná délka života byla 92 dnů a pak se šlo do komína. Viděl jsem svou mámu, která věřila v Boha, jak jde mezi sedmdesáti ženami nahá, v blátě a říkal jsem si, kéž by ji raději zaplynovali, než aby takhle trpěla. Moje maminka nešla rok po válce do synagogy, protože se nemohla smířit s tím, že Bůh dovolil toto dopuštění a že nepomohl. Tam byla její neotřesitelnost židovské víry otřesena.“ Odpověď na nasledujúcu otázku už konkretizuje Lustigov skeptický vzťah k viere, nie však k židovstvu: „Nakonec jsem v roce 1967 poslal své dítě do Ameriky do náboženského tábora, ale předtím jsem mu nakázal: lidi se tam budou modlit a ty se jim nebudeš posmívat. Takový je můj vzťah k věřícím. Sám nevěřím a je mi to líto, že nevěřím, protože by mi pomohlo, kdybych věřil. Nebylo by pak všechno jen na mně; bohužel mám strach, že jsme sami. Chtěl bych věřit v Boha. Pokud jde o židovství, fascinuje mne na něm mravnost. Bibli jsem četl poprvé až v Americe. Žasl jsem. Když jsem přečetl Pět knih Mojžíšových, nevěřil jsem, že něco tak nádherného může existovat. Úplně jsem se s tím tak stotožnil.“

Po hrôzach holokaustu sa úvahám o vzťahu k religiozite nemohol vyhnuť ani Viktor Fischl, český spisovateľ, žijúci viac ako pol storočia v Izraeli. Na priamu otázku, či veri v Boha, reagoval slovami: „Ještě jako středoškolák i později na univerzitě jsem byl velice zbožný člověk. Věřil jsem a hlavně jsem s Pánem Bohem rozmlouval. Měli jsme takový šťastný kontakt, i když jsem se mnoho nemodlil. Myslel jsem si: „On musí mít tolik starostí s jinými lidmi, že ho nemohu obtěžovat.“ Pak mi ale onemocněla sestra na leukemii. A jestli jsem se kdy opravdu modlil, pak to bylo tenkrát. Prosil jsem Ho: „Vždyť je to mladá holka, krásná,

chytrá, má dvě malé děti.“ A On mi neodpověděl. Tehdy jsem zjistil, že zřejmě nemáme společnou řeč, a přestal jsem s Pánem Bohem rozmlouvat. Na to přišlo těch šest milionů zabitých. Mezi nimi byl milion jistě nevinných dětí. Pro to už nemám vůbec žádné vysvětlení. Jestliže Bůh existuje, jak to mohl připustit. I když představit si šest milionů obětí, na to lidská fantazie nestačí, to se nedá chápat. Ale jedna moje sestra, která mi byla blízká, tam to ztroskotalo.“ V nasledujúcich riadkoch svoje stanovisko čiastočne zmiernuje: „Neříkám, že Bůh není, ale modlit se k němu nemohu. Něco musí být. Nepochyboval jsem nikdy o tom, ani dneska nepochybujím.“

Religióznu stranu názorového spektra prezentuje pražský rabín Karol Efraim Sidon. V tretej knihe dialógov s Karolom Hvižďalom sa sústreďuje najmä na duchovný obsah siedmich vybraných pojmov. Diskutujú o pohľade Tóry a Talmudu na učenie, čas, slovo, pravdu, smrť, vieru

Sidon chápe holokaust ako božiu vôľu, ktorú treba rešpektovať - šoa je triumf Boha.

a lásku. (Vedome hovorím o diskusii, nie o rozhovore. Hvižďala totiž svojimi otázkami, vyplývajúcimi z hlbkej znalosti problematiky, predstavuje skutočne rovnocenného partnera dialógu.) Samozrejme sa nevyhli ani problematike šoa, hoci dostala relatívne mály priestor. (Aj preto, že Sidon svoje názory podrobnejšie rozviedol v predchádzajúcich dvoch rozhovoroch. Keďže zemril, tak v Jeruzaleme (1997) a Červená kráva.) V kapitole o pravde parafrázuje svoj prejav pri príležitosti Terezínskej trizny. Odvoláva sa na židovskú tradíciu, podľa ktorej sa smútiaceho pozostalého priateľa usilujú potešiť: „Nikdo však od něj neočekává, že se bude řídit slovy moudrých a že se nechá utěšit. Protože trpí, může útěchu odmítnout. Při šoa byly vyvražděné celé rodiny, a kto si troufá posoudit, jak dlouho trvá hořkost nad jejich ztrátou? Naši lidé jsou

desítky let poté, co se to stalo, neschopni ani pořádně myslet. Odmítání útěchy je důkaz, že období nezvládnutého smutku trvá dodnes, a právo odmítnout útěchu je nutno respektovat. Je-li člověk schopen útěchy, znamená to, že rána přebola a slova útěchy souzní s vnitřní melodií katarze.“

Sidon chápe holokaust ako Božiu vôľu, ktorú treba rešpektovať. V interview pre Domino forum objasňuje názor, že šoa je triumf Boha. Zároveň však polemizuje s predstavou, že „tady byla obět a nacisté v roli velekněze obětovali Bohu šest milionů Židů jako příjemnou, vonnou obět. A Bůh ji přijal. To je samozřejmě naprosto nepřijatelná představa. (...) Proto mám se slovem holocaust potíže, vyhýbám se mu, jak můžu, a používám slovo šoa, což hebrejsky znamená katastrofu stejně jako zemetřesení nebo tajfun“.

Rabínsky názor na fenomén šoa exaktne sformuloval najmä ortodoxný židovský filozof Ješajahu Leibowitz. V knižnom dialógu s Michaelom Shasharom nazvanom príznačne Hovory o Bohu a svete (Praha 1996) vtedy módnym filmový dokument Clauda Lanzmanna Šoa komentoval slovami: „Je velká chyba, že se dnes šoa stala ústředním tematem všude, kde se někdo zabývá problémy židovského národa. Jediný židovský obsah, který mnozí židovští intelektuálové nacházejí ve svém židovství, je šoa: „My sme ten národ, kterému to udělali. Tito Židé nahrazují své židovství šoou.“

Aj v slovenských židovských kruhoch sa možno dnes stretnúť s názorom, že dedičstvo holokaustu je hlavným, ak nie jediným stavebným kameňom súčasnej židovskej identity. Nemožno spochybňovať význam tejto tragédie, akceptovanie uvedenej tézy však znamená popretie tradícií judaizmu i viac ako päť a pol tisícročia predchádzajúcich židovských dejín.

Tieto názory niekoľkých židovských intelektuálov nepredstavujú celé spektrum postojov po holokauste. Ilustrujú len, že mnohí z tých, čo prežili peкло, nedokázali viac veriť. Možno aj preto, že sa naplnil prorocký sen Prima Leviho: mnohí z tých, ktorým o svojom utrpení rozprávali, im nechceli a nevedeli veriť.

Peter Salner

Případ Berďajev aneb fenomén ruské filosofie

- ▲ Nikolaj Berďajev
- ▲ **Pramene a zmysel ruského komunizmu**
- ▲ Preklad Ján Komorovský
- ▲ Kalligram 2004
- ▲ 208 strán
- ▲ 220 Sk

- ▲ Nikolaj Berďajev
- ▲ **Filosofie nerovnosti**
- ▲ Preklad Alan Černohous
- ▲ Kitěž 2004
- ▲ 164 strán
- ▲ 197 Kč

- ▲ Nikolaj Berďajev ▲ **Nový středověk. Úvaha o osudu Ruska a Evropy**
- ▲ Preklad Jan Kranát
- ▲ Pavel Mervart 2004 (v tlači)

Snad žádný ruský myslitel dvacátého století nedosáhl na Západě takového věhlasu jako Nikolaj Berďajev. Ve dvacátých letech minulého století, kdy byl tento filosof donucen k emigraci, znal evropský čtenář z ruského myšlení snad jen Dostojevského a Tolstého a jakési povědomí mohli mít o Vladimíru Solovjovovi. Netušil však, že v Rusku se již několik desetiletí rozvíjí svébytné filosofické myšlení. Právě Berďajev byl prvním zprostředkovatelem svérázného diskursu ruské náboženské filosofie a po něm v západním světě brzy zdomácněli i další autoři jako Lev Šestov, Vasilij Rozanov, Nikolaj Losckij či Semjon Frank. Berďajev je však z těchto myslitelů dodnes nejoblíbenější a nejpřekládanější. Tato obliba se po roce 1989 přenesla i do našich zemí a překlady jeho děl do češtiny a slovenštiny dnes čítají více než jednu desítku.

V čem spočíval fenomén Berďajeva a kde se vzalo ono okouzlení jeho osobou? Francouzskou kulturu, která měla na jeho přijetí do rodiny známých myslitelů největší podíl, zaujal jeho brilantní esejistický styl a lehkost, s níž se dokázal zamyslet i nad těmi nejzávažnějšími problémy. Jeho způsob psaní dokázal efektně a metaforicky pojmenovat nejrůznější jevy moderního světa, uvést je do překvapivých souvislostí, aniž by však stíral jejich závažnost a palčivost. Svou rozsáhlou erudici uměl do svých knih

vtělit bez těžkopádných citací a odkazů a přinést kromě zajímavých myšlenek i příjemný čtenářský požitek. V tom se odlišoval od mnohých svých západních i ruských současníků. Ačkoli se jeho knihy jenom hemží specifickými ruskými reáliemi a na Západě málo známými náboženskými a filosofickými pojmy (boholidství, sobornost, narodnictví aj.) a přestože mu je autor většinou vůbec nevysvětluje, čtenář nabývá pocitu důvěrné znalosti všech popisovaných věcí. Tato vlastnost činí Berďajevovy práce mimořádně vhodným úvodem do problematiky ruské náboženské filosofie, filosofie ruských dějin nebo problematiky východního křesťanství. Čtivé podání složitých otázek umožnilo, aby se tento autor stal zprostředkovatelem ruské (východoslovanské, pravoslavné slovanské apod.) kultury v tom nejširším smyslu slova.

Západ však byl Berďajevem uchvácen nejen kvůli stylu a ruskému koloritu jeho děl. Berďajev jakožto představitel ruské náboženské filosofie počátku 20. století otevřel evropskému čtenáři nový myšlenkový svět. Ruské myšlení si již několik desítek let kladlo otázku o smyslu náboženství, filosofie, vědy a umění, o možnosti jejich spolupráce a možné integrace do jednoho syntetického celku. Uvědomovalo si dlou-

filosofických a eschatologických v duchu ruské náboženské filosofie.

Berďajevovy teze jsou na první pohled překvapivé. Pramene ruského komunismu podle něj vyvěrají z ruského středověku, konkrétně z pojetí svatých Rusů, Bohem vyvolené k zachování pravého křesťanství a spásy světa. Idea ruského středověkého mesianismu se také nazývá ideou Třetího Říma (ve smyslu třetího centra pravého křesťanství po Římu a Konstantinopoli, kterým by se měla stát Moskva). Tato idea podle Berďajeva nezůstala ve středověku, naopak se stala podvědomou konstantou ruských dějin až do dnešních dnů. Prošla sekularizací a mnohými modifikacemi, až se na počátku 20. století transformovala do konceptu Ruska jako předvoje světového proletariátu. Třetí internacionála je novodobým Třetím Římem, ateismus je novodobým náboženstvím – tak zní v aforistické podobě závěr autora. Struktura zůstala zachována, změnil se však obsah. Svět již nemá být spasen ruským pravoslavím, nýbrž internacionálním komunismem. Berďajevova teze se rozchází s běžným chápáním komunismu jakožto typicky novověkého produktu a naopak nachází jeho středověké, archaické „podvědomí“. Kniha *Pramene a zmysel ruského komunismu* nám tak předkládá závažnou

Berďajevův způsob psaní dokázal efektně a metaforicky pojmenovat nejrůznější jevy moderního světa, uvést je do překvapivých souvislostí, aniž by však stíral jejich závažnost a palčivost. Svou rozsáhlou erudici uměl do svých knih vtělit bez těžkopádných citací a odkazů a přinést kromě zajímavých myšlenek i příjemný čtenářský požitek.

hodobý neúspěch těchto oborů lidské činnosti a hledalo cestu k jejich novému naplnění a výstupu z roviny teorie (knih, časopisů, divadel) do života. Zde tkví skutečná příčina příklonu řady ruských intelektuálů k revolučnímu radikalismu; revoluce slibovala zásadní proměnu kvality života. Ruské myšlení ovládal pocit krizovosti evropské křesťanské kultury a snaha o její překonání. Ruští filosofové kladli své otázky neobvyklým a sugestivním způsobem a nebáli se krajních vývodů svých myšlenek. Na Západě se řešily podobné problémy a jejich ruská artikulace mnohdy zvýraznila a lépe pojmenovala.

Ani přitažlivost nábožensko-filosofického hledání ruských myslitelů však ještě příčinu Berďajevovy popularity na Západě nevyčerpává. Berďajev dokázal pozornost přitáhnout také svým zájmem o tíživě doléhající politickou problematiku. Evropou otráslaly nebyvalé politické události jako světová válka, ruská revoluce a nástup fašismu. Jejich pochopení se vymykalo možnostem běžného vědeckého paradigmatu; vyžadovalo širší kontext a myslitelskou odvahu. Této výzvy se Berďajev nezalekl, tím spíše, že sám byl obětí ruského bolševického experimentu, jehož půda byla zkyprěna kromě jiného i ušlechtilými snahami mnoha jeho vrstevníků. V řadě svých knih věnovaných těmto politickým událostem, k nimž se řadí i *Filosofie nerovnosti* a *Pramene a zmysel ruského komunismu*, dokázal zužitkovat nejen osobní zkušenost z přípravy i průběhu revoluce, ale především uvést politické události do souvislosti

tezi o fenoménu ruského bolševismu. Závažnost této Berďajevovy myšlenky byla brzy pochopena západní vědou a dnes již je standardní interpretací ruských revolučních událostí.

Západní věda se Berďajevem inspirovala nejednou. Zůstaneme-li u fenoménu ruské revoluce, můžeme si připomenout jeho o něco mladší práci *Nový středověk* (1924). Ta přinesla velice záhy po nástupu Mussoliniho k moci tezi o podobnosti komunismu a fašismu. Berďajevovo zdůvodnění této paralely je však jiné a hlubší, než to, které známe. Počátek dvacátého století autor chápe jako konec novověké éry světových dějin, kdy došlo ke zprofanování humanistických a osvícenských představ a lidstvo hledá cestu k sevřeně a náboženské společnosti, podobné společnosti středověké. Tato vítaná tendence hledání nové religiozity a koncentrace však může mít i falešnou realizaci, která znamená nástup společnosti nikoli totalitní (čti: celistvé), nýbrž totalitární. Komunismus i fašismus jsou tak dvěma různými příklady neúspěšného hledání východu ze slepé uličky novověkého sekularismu. Pohled filosofa tak zachycuje mnohem hlubší rovinu problému, který je dnes redukován jen na ono pověstné srovnávání „Hitlera se Stalinem“ a pomíjí nedostatky vlastní samotnému systému západní demokracie.

V souvislosti s Berďajevovou reflexí ruské revoluce můžeme do třetice zmínit knihu *Filosofie nerovnosti* (1918, vydáno 1923). Ta ve svém podtitulu naznačuje, že myslitel svéráznou formou předkládá své pojetí sociální filosofie. Formou dopisů „ne-přátelům“, který-

B. Groethuysen, N. Berďajev, A. Koyré a D.S. Mirsky (zleva doprava). Foto archiv K&S

mi myslí především soudobé revoluční radikály, polemizuje nejen s bolševickou nivelizací lidské společnosti, ale i s novověkým rovnostářstvím jako takovým. I zde je mu oporou vlastní nábožensko-filosofické vidění světa. Svět jakožto Boží stvoření je uspořádán hierarchicky a hierarchická je i přirozená struktura společnosti. Existence každé živé bytosti je vlastně vydělením této entity z beztvářého bytí, a tím i přijetím místa ve světě. Podobně založen je i princip tvorby, kdy umělec vytrhává materiál z neurčitého prostoru a dává mu formu, čili opět hierarchii. Naopak násilná nivelizace hierarchie opětným návratem do nicoty, ztrátou distinkcí a identity. Berďajev není stoupencem kastovníctví či sociální determinace. Zdůrazňuje svobodnou a tvořivou lidskou osobnost. Té se však podle něj nejlépe daří v bohatě a vertikálně členěné společnosti.

Velká role Berďajeva jakožto reprezentanta ruského myšlení na Západě má však i svá úskalí. Tento myslitel bývá někdy v Evropě chápán jako nejvýznamnější či nejtýpickejší ruský filosof, v krajním případě bývá jeho myšlení zaměňováno za ruské myšlení jako takové. Tento pohled neodpovídá

důsledněji i věcněji. Pro badatele proto není od věci, aby závěry Berďajevových studií nespěchal zobecňovat pro ruské myšlení jako takové. Podobným problémem je i chápání Berďajeva jako reprezentanta pravoslaví. Na tento problém upozorňovali již mnozí badatelé (A. Meň, J. B. Lášek). Berďajeva si nelze představit bez pravoslavných a křesťanských motivů, velká je i jeho úloha pro rozvoj východokřesťanské teologie jako redaktora časopisu *Novyj Put'* a iniciátora mnohých jiných projektů. Postoj Berďajeva k pravoslaví byl však spíše postojem intelektuála, „svobodného filosofa“, jak se sám nazýval, a proto motivy východního křesťanství spíše zahrnuje do své vlastní vize, než aby se stal jejím autentickým nositelem a tvořivou osobou. Berďajevových kolegů můžeme uvést celou řadu jmen (Georgij Florovskij, Vladimir Losckij), která jsou mnohem reprezentativnějším výrazem pravoslaví na Západě v téže době.

Berďajev pro nás zůstává myslitelem inspirativním, schopným vnést nový pohled na zdánlivě známé věci. Může rozbít navyklá schémata našeho myšlení, není však nutné přejímat některá schémata vlastní jemu sa-

Velká role Berďajeva jakožto reprezentanta ruského myšlení na Západě má však i svá úskalí. Tento myslitel bývá někdy v Evropě chápán jako nejvýznamnější či nejtýpickejší ruský filosof, v krajním případě bývá jeho myšlení zaměňováno za ruské myšlení jako takové. Tento pohled neodpovídá skutečnosti; v samotném Rusku Berďajev takového významu nikdy nenabyl.

skutečnosti; v samotném Rusku Berďajev takového významu nikdy nenabyl. Je naopak chápán jako součást široké plejády ruských myslitelů počátku 20. století, kam kromě výše zmíněných filosofů patří například Sergej Bulgakov, Pavel Florenskij, bratři Sergej a Nikolaj Trubeckij atd. Berďajev může být vhodným zprostředkovatelem této mimořádně zajímavé epochy v Rusku (nazývané někdy jako nábožensko-filosofická renesance), jeho pohled je však při hlubším zkoumání potřeba korigovat jinými hledisky. Celá řada problémů, se kterými se setkáváme v jeho díle (náboženství a kultura, pravoslaví, náboženská filosofie), byla těmito mysliteli zpracována mnohdy

motnému. Zastavili jsme se u tématu ruského bolševismu, jak jej autor pojal ve svých knihách *Pramene a zmysel ruského komunismu*, *Nový středověk* a *Filosofie nerovnosti*. Autor se však i v těchto knihách neustále vrací k tématům nadčasovějším: k problematice svobody, tvorby, člověka a Boha. I v těchto oblastech může být Berďajev velice čtivým úvodem do náboženské a filosofické problematiky. O jeho filosofii je možné psát velice dlouze. Není to však ta nejlepší cesta k němu. Mnohem plodnější je přímé setkání se stylem i motivy jeho knih, dodnes čtivých a podnětných.

H a n u š N y k l

Tanec s kávkami

- ▲ Konrad Lorenz
- ▲ Zhovárál sa s dobytkom, vtákmi a rybami
- ▲ Preklad Alma Münzová
- ▲ Petrus 2004
- ▲ 235 strán
- ▲ 239 Sk

- ▲ Konrad Lorenz
- ▲ Vyšli sme so psom na psí tridsiatok?
- ▲ Preklad Alma Münzová
- ▲ Petrus 2004
- ▲ 187 strán
- ▲ 229 Sk

- ▲ Konrad Lorenz
- ▲ Osm smrteľných hříchů
- ▲ Preklad Petr Přihoda
- ▲ Academia 2001
- ▲ 94 strán
- ▲ 49 Kč

Je len málo veľkých prírodovedcov 20. storočia, ktorým autor tejto eseje závidí ich dramatické životné osudy spolu s vedeckou a morálnou integritou ťažko skúšaného človeka. A je ešte menej vedcov, ktorí sa vždy počas života vedeli vrátiť k sebe, pozorovaniu prírody, tak ako Konrad Lorenz, ktorý si koniec svojej kariéry dokázal určiť sám a dokázal sa vrátiť tam a k tomu, kde bol najšťastnejší – do idyl detstva tvoreného vodou, zvieratami, lužným lesom a lúkami Dunaja.

Dve knihy tohto „prvého etológa“ sa teraz dostávajú do rúk slovenského čitateľa. Zhovárál sa s dobytkom, vtákmi a rybami je fascinujúca ukážka pozorovacieho talentu a lásky chovateľa-vedca. Lorenzova komunikačná mágia, ako spoločníka zvierat, je doteraz nedocenenou z hľadiska spôsobu rovnocennej komunikácie človek – zviera. Kniha Vyšli sme so psom na psí tridsiatok? je akýmsi výkladom niektorých ideí jeho kultovej knihy nazvanej Osem smrteľných hriechov, ktorá je moralistickou ekologickou „bibliou“.

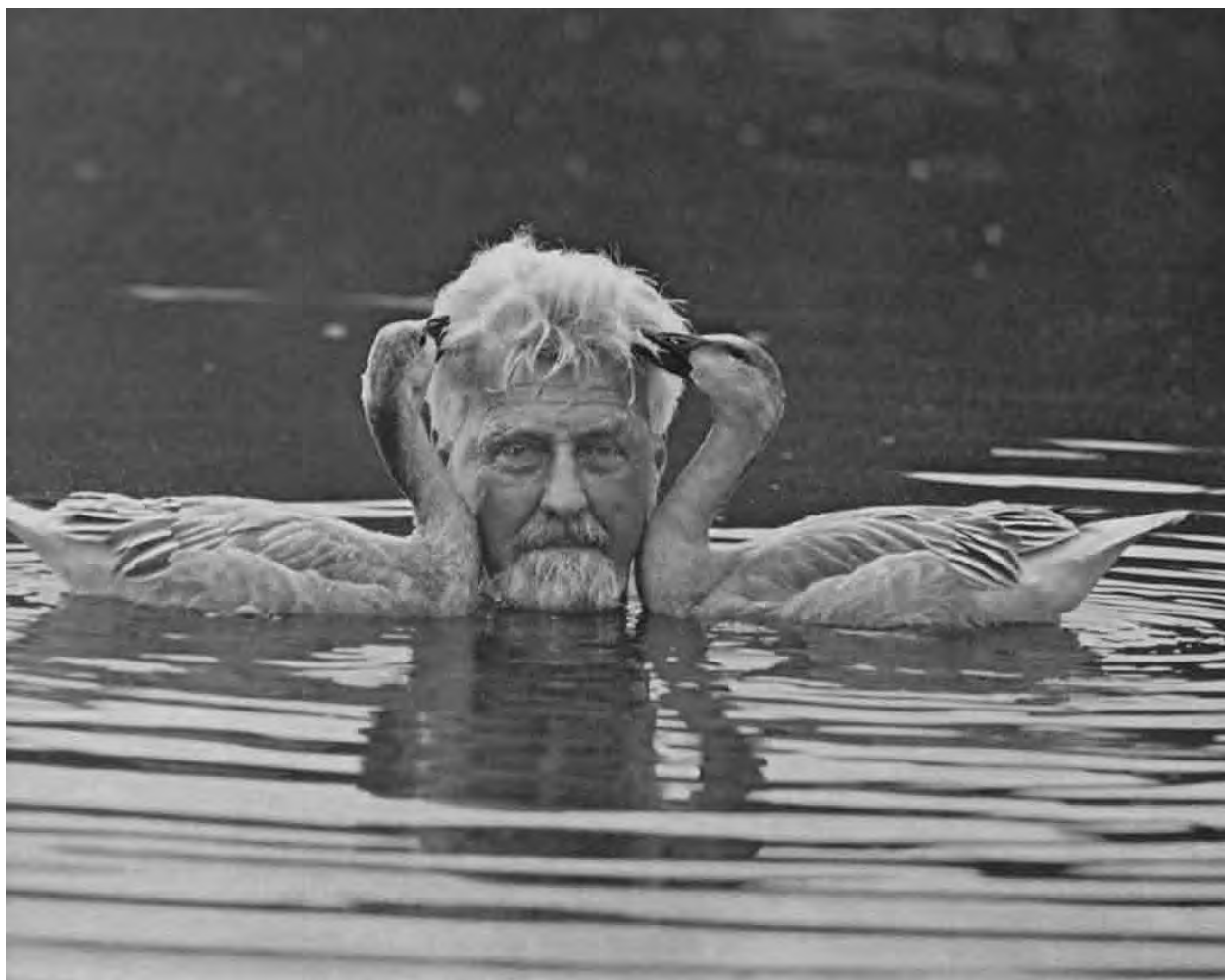
Etológia znamená doslovne „veda o správani“. Lorenz používal termín sprvu výlučne v spojení etológia zvierat. Za prvého etológa sa vlastne považoval sám, možno v snahe odlišiť svoje výskumy od tradičnej porovnávacej behaviorálnej psychológie, v ktorej v roku 1923 získal docentúru na filozofickej fakulte vo Viedni (habilitoval roku 1944 ako riadny profesor pre porovnanie psychológie v Kráľovci na Kantovej katedre). Lorenz od počiatku svojich fascinujúco senzitivných a rigorózných pozorovaní správania zvierat kriticky či menej kriticky zovšeobecňoval momenty zo sveta zvierat na správanie sa človeka. Vždy bol presvedčený a tak aj žil, že etológiu môžeme použiť aj na sebazpoznanie človeka. Výsledkom

tejto identifikácie etológia – osobnosť vedca je aj to, že po roku 1949 medializoval jednu zo svojich mnohých osobnostných potencií (ekofundamentalista, ekomoralista, kritik modernej civilizácie) a stal sa praotcom ekologického hnutia v Rakúsku i mimo neho. Metodologicky vzaté, analógie a homológie zvierat (príroda) – človek boli u Lorenza legitímne skrz jeho silnú, dnes by sme to označili holistickou pozíciu, najmä však pre „centrálne dogmu“ holizmu, a síce vieru o hierarchickom usporiadaní systému prírody a civilizácie. Sem patrí aj myšlienka, že ľudské správanie sa dá vysvetliť z poznania všeobecnejších vzorcov správania zvierat. Práve tieto, ale aj iné presvedčenia a vedecké fakty zakladateľa klasickej európskej etológie sa postupne na rôznych miestach etologického učenia falzifikovali. Až do bodu „zániku“ (či neprijatia) etológie rozpustenej „anglosaskou“ evolučnou psychológiou. Dnes je etológia, síce pod iným „typovým“ označením, s rešpektom a úctou zahrnutá ako produkčná súčasť psychobiológie.

Lorenz popisuje, ako pri svojom spoznávaní s kávkami poznal každého jedinca pestovaného krídla zvlášť, takpovediac z jeho fyziognómie osobnosti. Otázkou potom je, ako sám hovorí, či sa aj príslušníci krídla medzi sebou navzájom vedia takto rozlíšiť. Odpoveď typicky Lorenzovo-etologická je, že áno! Predovšetkým vedia, koho sa majú v krídli kavičkách báť – to znamená, že ovládajú hierarchiu krídla. A máme tu príklad etologického súvisu viditeľného – neviditeľného v komunikácii. U človeka do oblasti spomínaného súvisu (vnútorné – vonkajšie) patrí ľudské čítanie myšlienok alebo odhadovanie vnútorných stavov druhého človeka pri komunikácii. Ide teda o kontext, ktorý nám upravuje (a často mení význam slov a gest) prvoplánový význam napríklad povedanej vety. Nám, bežným smrteľníkom, ktorí si (zo skromnosti?) myslíme, že nevieme čítať myšlienky, zostane spoliehať sa v komunikácii len na to „abstraktné“ – teda to, čo predpokladáme, že daná výpoveď obsahuje! To očakávané – „abstraktné“ sú napríklad predpoklady o priebehu duševných procesov, prípadne viera v ich určitú dominantnú črtu, teda presvedčenie, skúsenosť, tradícia, o obsahu, štruktúre psychiky či duševna. Pochopenie správny je v tomto smere skôr konštrukciou či rekonštrukciou ako bezprostredne zmyslovo overiteľné. Môžeme teda povedať, že Lorenzova etológia mala ambíciu čo najvedeckejšie (najevolučnejšie) rekonštruovať vnútorné procesy, inštinkty zvierat alebo myšlienky, city a vášne druhých ľudí pri komunikácii. Existuje však hneď niekoľko veľkých presvedčivých paradigiem vzhľadom na obsah a štruktúru neviditeľného a jeho vzťahu k viditeľnému. Sú reprezentované teóriami, metaforami a príbehmi, pričom v dejinách psychológie dominujú tri.

Podľa prvej teórie (A) a prác inštinktivistov a neoінštinktivistov – sem radíme aj etológiu človeka. Podľa nej prežíva (vo vnútri) človek minulosť svojho druhu. Práve toto prežívanie je centrom jeho prirodzenosti, zdrojom jeho duševných, u zvierat povedzme

Lorenzova etológia mala ambíciu čo najvedeckejšie rekonštruovať vnútorné procesy, inštinkty zvierat alebo myšlienky, city a vášne druhých ľudí pri komunikácii.

Konrad Lorenz. Foto archív K&S

inštinktívnych, procesov (skrytých determinantov komunikácie a vo svojom dôsledku i konania).

Druhá teória (B) behavioristov tvrdí, že je to naopak ako v (A) – človek prežíva prítomnosť svojho sociálneho systému. Aká je argumentácia prvých dvoch škôl? Človek je podľa prvej školy „strojom“, ktorý môže (re)produkovat vzory, vzorce a normy správania zdedené z evolučnej minulosti – fylogenezou svojho druhu Homo. Naproti tomu v druhej škole je človek „strojom“, ktorý (re)produkuje vzory, vzorce a normy správania dané jeho sociálnou prítomnosťou – súčasnosťou. Nadobudol a nadobúda ich v ontogenéze druhu – učením. Čitateľovi je už od začiatku tohto odstavca zrejma opozícia A a B, ku ktorej autor smeruje. Teóriu (C) si necháme zatiaľ neobjasnenú – predbežne povieme, že bude akýmsi riešením paradoxov (A) teórie a (B) teórie. Dopredu však prezradím, že to nebude dialektika – aj (A) aj (B)! Takto konštatovaná kontrapozícia (A, B) má rôznu textovú a terminologickú podobu. Napríklad už predznačenú – podmienovanie (B) alebo evolúcia (A)? Spoliehame sa v pedagogickom procese na pudy (inštinkty, A) alebo učenie (B)? Prírodnosť obsahuje viac (A) alebo viac možností učenia (B)?

Čo by sme mohli opozícii škôl A a B – domyslené ad absurdum – spolu vytknúť? Najvhodnejším terčom kritiky (prichádzajúcej, nazvime si ju ako tretia pozícia C) je prázdnota kľúčovej metafory, ktorá stojí na pozadí oboch – človek je stroj!? Človek ako produkt vplyvov – človek ako automatizmus! Kritiky (teórií A a B) sa vedú viac či menej v pozícii presvedčenia, ale aj vedeckých dôkazov, že: človek má duševno a hlavne dušu s vlastnou štruktúrou a vlastnými takpovediac imanentnými zákonmi a nekoná predsa v područí automatizmu. Zrejmy je aj iný spoločný nedostatok – obidve školy (A, B) chciac-nechciac musia vylúčiť zo svojho skúmania individuálnu ľudskú psychiku – konkrétnu osobu. Tá sa totiž správa konkrétnym spôsobom v konkrétnom čase a priestore. Ukázalo sa, že je potrebné hlbšie pochopiť dôvod správania sa človeka i zvierat. A ukázalo sa tiež, že musíme u človeka stavať na jeho jedinečnosti (nie strojovosti). Tento krok priniesol „personálnejší“ obsah prirodzenosti človeka oproti abstraktnej „strojovej prirodzenosti“ konštruovanej behaviorálnymi či neoінštinktivistickými – etologickými teóriami.

Od historického kontextu etológie prejdeme teraz k súčasnosti, k tzv. prírodopisnému prístupu k správaniu

človeka. V 60. rokoch 20. storočia začali niektorí významní psychológovia (najmä v USA) klasický behaviorizmus odmietat. V etológii Lorenza bol behaviorizmus „nepriamo“ odmietnutý v podstate už od jej vzniku (1920). Etológia zvierat už vo svojich počiatkoch bojovala proti dvom dominantným smerom vysvetľovania správania sa zvierat i človeka – mechanistickému

Etológia zvierat už vo svojich počiatkoch bojovala proti dvom dominantným smerom vysvetľovania správania sa zvierat i človeka – mechanistickému a vitalistickému.

mech. a vitalistickému. Mechanistické hľadisko bolo vybudované na viere a predstavách, že správanie zvierat sa skladá z jednoduchých reflexov, ktoré fungujú mechanizmom podnet – odpoved. Zložitejšie správanie sa tu skladá z jednoduchých reflexov zložených do určitých sekvencií správania. Je to „pavlovské“ podmienovanie, ale v podstate sa zvierat a človek môže riadiť ešte jednoduchším mechanizmom: pokus – omyl. Proti mechanizmu etológovia vo svojich pokusoch ukázali, že repertoár vzorcov správania je omnoho bohatší, zložitejší a nedá sa v mnohých prípadoch vysvetliť pavlovovskou reflexológiou. Etológom sa podarilo dokázať, že zložitejšie celky (vzorce) správania sú prítomné aj bez momentálneho (tu a teraz) podmienovania. V tomto závere sa etológovia zhodovali s ďalším myšlienkovým prúdom vysvetľujúcim správanie – a to vitalistami. Avšak neshlasili s vitalistickou premisou, že správanie zvierat je riadené uvedomením si cieľa, ktorý sa má príslušnými postupnosťami – sekvenciami akcií správanie sa dosiahnuť. Vitalisti verili v tzv. inštinkty ako aktívnu, cieľa-smernú silu. Nasmerovanie na cieľ bolo neskoršie pochopené ako príčina cieľa. Za výsledok správania zodpovedal teda inštinkt. Starostlivosť o potomstvo bola napríklad inštinktivistami (teda vitalistami) pochopená podľa schémy – príčina (puďenie, inštinkt rozmnožovania) a následok (inštinkt materského správania). Etológovia oproti vitalistom zavrholi koncepciu inštinktov a postupne dokázali, že správanie zvierat opisane ako inštinktívne nie je riadené

cieľom a ani funkčnými – možnými následkami správania. Na základe niekoľkých štúdií (ku klasickým patrí príklad s husou, ktorá pod seba zakotúľala vajíčka, na ktorých sedí) dokázali, že samotná akcia (sekvencia) správania sa končí jej vykonaním a nie dosiahnutím cieľa (hus pod seba zakotúľala kovovú kocku, ak ju vo vhodnom čase kotúľania podstrčíme, a pokojne si rozbije niekoľko vaječ pod sebou!). Avšak vedecké víťazstvo etológov nezostalo bez „strát“. Boli donútení vytvoriť vlastné všeobecné schémy a teórie správania a včleniť do nich najmä myšlienku o vnútornej (evolučnej) determinácii správania sa v opozícii voči pavlovovskej mechanistickej reflexológii a klasickému vitalizmu (inštinktivismu). Mnohé kľúčové predpoklady a hypotézy, ktoré spočiatku pochopili ako najvšeobecnejšie poznatky, triviálne fakty a schémy správania, sa neskoršie ukázali vo svetle kritiky 70. rokov ako teoreticky neudržateľné, ale najmä empiricky netestovateľné. Jedným z hlavných prínosov klasických etológov k štúdiu správania sa zvierat a človeka bola a zostala myšlienka, že správanie je produktom evolúcie. Etológia tým upevnila záver, že správanie, podobne ako fyzické orgány (napr. oko), má svojho koncipianta v evolúcii a je výsledkom prirodzeného výberu (čo bolo potvrdením pôvodne Darwinovej idey). Správanie zvierat sa z evolúcie hľadiska začalo skúmať vo viacerých biologických oblastiach. Následnosť vzorcov správania prvotne prebádal pri komparácii príbuzných druhov napríklad N. Tinbergen, ktorý je spolu s K. Lorenzom a K. Frischom „spolunositeľom“ Nobelovej ceny z roku 1973.

Správanie bolo ďalej preskúmané z hľadiska jeho významu pre prežitie metódami, ktoré boli vyhradené dovtedy napríklad len anatómii (napr. odkiaľ sa berie tvar zobáka?). Prehodnocovali sa aj sociálne a ekologické vplyvy jednotlivých prejavov správania. Pomocou experimentov etológovia skúmali príčiny a vývoj správania. Jedným z najdôležitejších vedeckých krokov, pre ktorý sa rozhodli, bolo, že kritériom výberu študovaných znakov sa stala výlučne evolučná teória. Etológovia od začiatku predpokladali, že akékoľvek správanie sa dá spoznať len v kontexte podrobných znalostí o pôvodnom evolučnom prostredí zvierat a pri podrobnej znalosti čo najucelenejšej škály správania sa. A práve to býva dnes vo všeobecnosti označované ako prírodopisný prístup k správaniu.

Alexander Kóvér

O nás a „tých druhých“

- ▲ Jiří Přibáň
- ▲ Jací můžeme být?
- ▲ SLON 2004
- ▲ 115 strán
- ▲ 159 Kč

- ▲ Tahar Ben Jelloun
- ▲ Tatí, co je to rasismus?
- ▲ Preklad Anna Lukavská, Erik Lukavský
- ▲ Dauphin 2004
- ▲ 64 strán
- ▲ 128 Kč

- ▲ Cem Özdemir
- ▲ (K)eine Frage der Kultur
- ▲ Belchen Verlag 2002
- ▲ 114 strán
- ▲ 11,80 eura

Na začiatku vyučovacej hodiny telocviku si učiteľka zavola k sebe niekoľko žiakov. Tých, ktorí rozumejú po anglicky, a takých, ktorí okrem angličtiny ovládajú iný cudzí jazyk. Vysvetlí im naplň hodiny a žiaci ovládajúci dva jazyky to ďalej vysvetlia svojim anglicky nehovoriacim spolužiakom.

Pri telocviku stačí aj výklad spolužiakov; počas náročnejšej vyučovacej hodiny však potrebuje učiteľka na presný výklad učiva asistenta. Takto vyzerá multikultúrna situácia v praxi. Český sociológ Jiří Přibáň si ju zobral za príklad pri jednej z úvah v knihe *Jací můžeme být?* Situácia z britskej školy, aktuálna aj pre české deti. V prvom rade kvôli mnohým Rómom, ktorí so svojimi rodinami dostali azyl v Británii, a potom z dôvodu čoraz vyššieho počtu prisťahovalcov do Čiech. Situácia je ilustráciou dôležitosti jazyka v zmiešanej spoločnosti, ktorý je predpokladom odstraňovania mnohých kultúrnych bariér.

Multikultúrna spoločnosť a jej podoby – jeden z najaktuálnejších problémov súčasného civilizovaného sveta. Nie je nový, nové sú len jeho podoby, ktoré prináša moderná spoločnosť, založená na občianskych právach jedinca. Migrácia je hybnou silou ľudského vývoja. Jej prevažujúcou príčinou už nie sú živelné pohromy a katastrofy ako kedysi. Prevláda politická a najmä jej ekonomická podoba, na ktorú musí re-

agovať každá spoločnosť, ktorá sa stane cieľom migračných pohybov.

Publikácia *Jací můžeme být?* je súborom aktuálnych úvah o živote multikultúrnej spoločnosti predovšetkým z inštitucionálneho pohľadu. Autor používa tento prístup zámerne, na zdôraznenie úlohy spoločnosti v multikultúrnom procese. Zmiešanú spoločnosť berie ako daný fakt, jav, ktorý bude permanentne jestvovať. Preto je úlohou každej väčšinovej spoločnosti vysporiadať sa s rozdielnosťou kultúr.

Každá zo štyroch hlavných častí obsahuje dve úvahy. Konkrétny názov naznačuje tému eseje, napríklad *Rozředěnost* aneb *Úvaha kalifornská*. V tomto prípade sa autor zameriava na americký štát Kalifornia, ktorý už dávno spĺňa kritériá transatlantickej civilizácie, keďže ju vyhľadal a za svoj domov považuje misionár, zlatokop, severoamerický kolonizátor, ázijský prisťahovelec alebo Mexičan. San Francisco preto možno označiť za „prototyp „rozředěné kultury“, ktorá začíná prevládáť v globalizovaných spoločnostiach a pro ktorú je typická vyváženosť z dosavadného pojetí kultury jako přísné normy“. Príklad overený storočiami, ktorému sú vzdialené európske problémy neustáleho hľadania identity. Nie je náhoda, že kalifornským guvernénom je práve Arnold Schwarzenegger, živý dôkaz splnenia amerického sna. Súčasne je však podľa autora dôkazom riedkosti tamjších voličov, uprednostňujúcich imidž pred premyslenou politickou voľbou.

Rozředěnost aneb *Úvaha kalifornská* je jednou z mála, ktoré si v knihe zachovávajú jednotnú obsahovú líniu. Príklad Kalifornie dominuje celým textom a dáva autorovi možnosť ilustrovať mnohé podoby tohto, navonok spokojného spoloočenia. Náboženská tolerancia, sila peňazí, technologický pokrok – výdobytky, na ktoré sa obyvatel Kalifornie vždy môže spoliehať. Nemá problémy akceptovať svojich spoluobčanov inej pleti, riešenie náboženských alebo rasových otázok je mu vzdialené. Blahobyt ako návod na riešenie problémov spolunažívania rozdielných kultúr. Jednoduché riešenie hlavolamu s neistým výsledkom, trvajúce niekoľko generácií.

Nie vždy je však Přibáňova úvaha taká konkrétna a ľahko zrozumiteľná ako spomínaná kalifornská. Titulok *Strach* aneb *Úvaha newyorská* slúži len ako odrazový mostík pre oveľa vážnejšie témy ako život multikultúrneho New Yorku. Autor sa odkláňa od konkrétneho príkladu, aby v prvom rade redefinoval niektoré pojmy – civilizácia, identita, strach z odlišnosti (xenofóbia). Reakcia na strach z cudzincov, teda z odlišnosti, môže byť dvojaká: vychádzajúca z minulosti, keď sme ešte nežili s cudzincami, alebo taká, ktorá hovorí o tom, že všetci sme príslušníkmi jednej rasy. „Strach z odlišnosti zde má být překonan jejím popřením,“ konštatuje autor. „Takové ignorování kulturních rozdíll ovšem není ve skutečnosti ničím jiným než totální xenofobií, která se strachu z odlišnosti chce zbavit tím, že ji zcela zavrhně.“ A dostávame sa k otázke kultúrnej asimilácie a sociálnej integrácie, dvom základným inštitucionálnym prístupom spoluzitia s cudzincami. V tomto prípade sa autor neubrnil klíše o sebareflexii. Schopnosť pristupovať k cudzincovi nie ako k ohrozujúcemu votrelcovi, ale „jako k někomu, od koho se lze poučit a porozumět tak lépe sobě samému“ má byť priamym dôsledkom otvorenosti moderných západných spoločností. Porozumieť sebe samému cez inú kultúru... Vie si niekto predstaviť, ako to má vyzeráť v praxi? Ide skôr len o zbožné pranie ako o návod na spolu-

žitie. „Tato otevřenost dnes pokročila z oblasti individuálních svobod do roviny kulturní, které je vlastní zvyšující se pluralita i tolerance.“ To je pravda iba do istej miery. Moderné západné spoločnosti ani zďaleka nie sú také otvorené voči cudzincom, ako deklarujú. Dôkazom toho sú nespočetné štúdie, týkajúce sa napríklad druhej generácie Turkov žijúcich v NSR, hovoriace o permanentnej frustrácii tridsaťročných, ktorí sa necítia doma ani v krajine svojich rodičov, ale ani v Nemecku. Najčastejšou príčinou je pocit vylúčenia zo spoločnosti, ktorý sa začína už v základnej škole, pokračuje pri hľadaní si práce a neskôr aj v zamestnaní. „Žena s moslimskou šatkou na hlavě nemůže obsluhovat zákazník v banke, hoci sa

Člověk sa nerodí ako rasista a odsudzovanie odlišnosti nemá v genetickej výbave. K takýmto názorom sa dostane cez rodičov, školu alebo priateľov.

učila najlepšie z celej triedy a veľmi by tam chcela pracovať,“ hovorí Talibe Súzan, sociálna poradkyňa z Berlína.

Praktické skúsenosti so životom v zmiešanej spoločnosti má aj niekdajší poslanec nemeckého Bundestagu Cem Özdemir. „Na našej ulici bývalo dievča, volala sa Aysa,“ píše vo svojej knihe *(Ne)býva to otázka kultury*. „Kým sme sa my chodili hrať alebo púšťali si šarkana, ona sedela doma a učila sa. Príkazovala jej to domáca výchova, chcela byť dobrou žiačkou. Bola tichá, takmer nemala kamarátov. Jedného dňa odišla, a viac sme ju nevideli. Vraj odišla do Turecka, jej rodina si nevedela predstaviť, že by ďalej žila v spoločnosti, kde sa neprestajne cítia byť cudzincami.“ Özdemir, ktorého rodičia pochádzajú z Antalye, triezvo hodnotí situáciu cudzinka v NSR, predkladá riešenia a ako politik vie, koľko sa od čias jeho detstva urobilo najmä na inštitucionálnej úrovni. Zásadným podľa neho je, aby

si západné štáty, konkrétne NSR, uvedomili a priznali, že sú prisťahovalcou krajinou a musia rátať so všetkými negatívami aj pozitívami, ktoré tento status prináša.

Kultúrna otvorenosť západných spoločností pokročila vďaka desiatky rokov trvajúcej spolunažívaniu. Od prístupu k cudzincovi ako k niekomu, od koho sa možno poučiť, ako to navrhuje Přibáň, má ešte veľmi ďaleko. V praxi žijú dve rozdielne kultúry väčšinou oddelene. Turci v NSR majú svoje štvrte, obchody, kaviarne, kluby, ktoré Nemci navštevujú len veľmi, veľmi výnimočne. Ghettoizácia nie je vo veľkých mestách žiadnou výnimkou a turecké sídliská stále zostávajú postrachom pre nemecké matky. Výsledky tzv. PISA štúdie ukázali, že nemeckí žiaci dosahujú v škole oveľa horšie priemerné výsledky ako ich spolužiaci napríklad z Fínska alebo Dánska. „Sú nemeckí žiaci hlúpejší?“ pýtal sa pred vyše dvoma rokmi mienkotvorný *Der Spiegel*. Žiadny z článkov na túto tému nezabudol pripomenúť, že zvýšený počet cudzincov a ich detí v krajine môže znamenať zníženie priemerného prospechu detí.

Aby sa zmiernil spomínaný strach z odlišnosti, predsudky a negatívne vnímanie cudzincov v zmiešanej spoločnosti, vznikla publikácia Tahara Ben Jellouna *Tatí, co je to rasismus?* Jelloun správne postrehol a niekoľkokrát to zdôrazňuje, že človek sa nerodí ako rasista a odsudzovanie odlišnosti nemá v genetickej výbave. K takýmto názorom sa dostane cez rodičov, školu alebo priateľov. Fiktívny rozhovor, ktorý vedie Jelloun so svojou dcérou, vznikol na základe skutočných úvah dieťaťa o inej farbe pleti. História a život Alžírčanov vo Francúzsku ilustrujú pojmy, ktoré chce autor zdôrazniť: kolonizácia, otroctvo, odmietnutie, neúprimnosť, zavrhnutie, genocída. Ak Přibáň idealizuje kultúrnu otvorenosť zmiešaných spoločností, Jelloun ani nemá v úmysle pripustiť, že môže jestvovať. Pohybuje sa výlučne v rovine negatívnych skúseností človeka inej rasy vo Francúzsku. Dialógy s dcérou však často pôsobia umelo a sú plné cudzích slov, ťažko pochopiteľných pre osem až dvanásťročné dieťa.

Kultúrna rovina môže byť priestorom na väčšiu toleranciu, ale iba vďaka tomu, že individuálne slobody pre cudzinka v modernej multikultúrnej spoločnosti sú už inštitucionalizované, hoci o ich konečnej podobe sa stále diskutuje. Kultúrna otvorenosť je ďalším logickým krokom k vyššiemu stupňu zmiešanej spoločnosti, ale prax ukazuje, že väčšinová spoločnosť potrebuje ešte veľa času, aby inú kultúru akceptovala aspoň spoločne tak ako vlastnú. Vráťame náboženstva. Nedávne protesty moslimov žijúcich vo Francúzsku, keď sa veľká časť debaty krútila okolo ženskej moslimskej šatky, dávajú za pravdu Jellounovým skúsenostiam. Moslimská

Migrácia je hybnou silou ľudského vývoja. Jej prevažujúcou príčinou už nie sú živelné pohromy a katastrofy ako kedysi. Prevláda politická a najmä jej ekonomická podoba, na ktorú musí reagovať každá spoločnosť, ktorá sa stane cieľom migračných pohybov.

šatka je výrazom príslušnosti k inému náboženstvu a inej hodnotovej orientácii. Ani po protestoch parlament neschválil, aby ju ženy smeli nosiť nielen v súkromí, ale aj vo verejnom živote. Nehovoriac o krízových situáciách ako je nezamestnanosť či trestná činnosť v krajine, keď sú cudzinci prví, kto je „na vine“. Vtedy je väčšinová spoločnosť ochotná primárne sa vzdať inej kultúry, pretože je presvedčená, že tak sa odstráni najvypuklejšie problémy. Jiří Přibáň však pravdivo a veľmi výstižne upozorňuje na rozdiel v prijímajúcej spoločnosti v minulosti a teraz, ktorá sa zmenila v troch ohľadoch: „v rychlosti imigrace kulturně a etnicky odlišných skupin do západních společností, jejím rozsahu a reakci dominantní kultury na nově přichozí menšinové kultury“.

Vojna v Iraku a vstup Českej republiky do Európskej únie, resp. prijatie desiatich nových štátov do tohto zväzku, sú v Přibáňovej knihe celkom správne zaradené na koniec publikácie najmä pre odklon od témy v knihe dominujúcej, teda premeny multikultúrnej spoločnosti.

Úvahy Jiřího Přibána sú dobre napísaným súborom esejí, nútiacich rozmýšľať o spoločenských vzťahoch a ich podobách. Ak si v našich podmienkach chceme čo len trochu zobrať príklad z iných krajín majúci za sebou desaťročia spoločného života s cudzincami, nechajme sa inšpirovať práve touto publikáciou. Obsahuje všetko, čo by mal vnímavý občan vedieť o živote spoločnosti, kde žijú „tí druhí“. Otázkou Akí môžeme byť? si položíme hneď po tom, ako sa sami seba pýtame: Akí sme? Na začiatok skúsme pouvažovať, ako sa správame k Rómom, Maďarom a iným národnostiam, ktoré tu s nami žijú odvtedy, odkedy na tomto území žijeme my. Naš postoj voči nim bude vstupenkou do sveta zmiešaných kultúr, alebo ak chcete, multikultúrnej spoločnosti.

Lýdia Kokavcová

Foto archív K&S

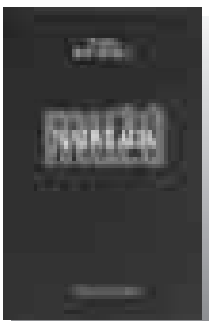

Dve farby jedného sveta

- ▲ Jana Juráňová
a Jana Cviková
- ▲ **Ružový a modrý svet. Rodové stereotypy a ich dôsledky**
- ▲ Aspekt 2003
- ▲ 290 strán
- ▲ 199 Sk

- ▲ Pierre Bourdieu
- ▲ **Nadvláda mužů**
- ▲ Preklad
Viera Dvořáková
- ▲ Karolinum 2000
- ▲ 148 strán
- ▲ 365 Sk

Rodovo stereotypné chápanie ženskosti a mužskosti sa rozkolísava. V každodennej interakcii sa azda ani nevyskytuje tak často, ako často sú tieto stereotypy podávané zo strany médií, politikov, rozprávok a pod. Ich produktom sú ideologické konštrukcie mužskosti a ženskosti, podľa ktorých sa hodnotí „správny muž“, „správna žena“ či „prirodzene ženské správanie“ a „prirodzene mužské správanie“. Stereotypy existujú vďaka tomu, že sa považujú za nemenné, „prirodzené“. Aby navzájom fungovali, musia fungovať v opozícii mužské/ženské, prípadne nemužské/neženské. Oporu nachádzajú stereotypy vo viere, že toto delenie je nezameniteľné.

Stereotypy sformovali ženu, ktorá sa rada stará o iných, je citlivá, nežná, usmievavá, muž naproti tomu je rozhodný, neprejavuje navonok svoje city. Každý krok mimo vymedzeného rámca „prirodzeného“ správania znamená, že ženu začne spoločnosť hodnotiť ako neženskú (mužatku), muža ako nemužného (zoženšteného). Stereotypné posudzovanie úlohy muža a ženy tak vytvára tlak, ktorému sme vystavení už od detstva. Ako a aké rodové stereotypy na nás vplývajú? Formujú nás či brzdia? Touto otázkou sa zaoberal tím autoriek v knihe Ružový a modrý svet z vydavateľstva Aspekt. Už samotný názov dáva tušiť, že napriek existencii jedného sveta, predsa len žijeme v dvoch rozdielnych, rodovo diferencovaných svetoch, ktorých pravidlá diktujú stereotypy a ovplyvňujú „požadované“ mužské a ženské správanie. „Stereotyp je spleť očakávaní, pričom tí, ktorých sa týkajú, ich nemôžu ovplyvniť,“ hovoria v úvode knihy autorky. Dokonca si väčšina ich silu a zotrvačnosť ani neuvedomuje.

V istom okamihu detstva sa pre spoločnosť stane relevantné, či dievčatko „javí“ znaky ženskosti a preferuje vo svojom správaní „ženské správanie“ či hru so špecifickými hračkami. Rovnako je pre okolie relevantné, či chlapec dostatočne bojovne presadzuje svoje miesto na slnku alebo aspoň na pieskovisku. Rodové stereotypy však svoju hru

v detstve nekončia. Naopak, rozohrávajú celú paletu vzťahov, ktoré sa odrážajú v prežívaní každodennosti mužov a žien. Prelínajú sa učebnicami pre žiakov, v ktorých už stabilne „otec číta noviny“ a „mama má Emu“. Dieťa môže byť dosť zmätené, ak je to v jeho rodine inak. Stereotypy zasahujú každú sféru života, vďaka nim sa začínajú dievčatá prehnane starať o svoje telo, pretože ony sú tie, ktoré sa majú páčiť, byť žiadané. Vzory krásy ich tlačia k neustálej kontrole svojho tela, držania, obliekania, formy. Mýtus krásy sa môže končiť nielen prosperujúcim kozmetickým priemyslom, ale aj frustráciami, psychickými chorobami a celoživotnými „kontrolami vlastného tela“. Muži by zasa prirodzene mali naberať odvahu, získavať imidž zvodcov a dobyvateľov, neustále sa posúvať do roly dominantného, toho, kto rozhoduje, vie si za každých okolností poradiť. Stačí si prečítať niektoré zo súčasných ženských časopisov a zistíme, že maskované rodové stereotypy pod hlavičkou „normálnosti“ sú podsúvané čitateľom a čitateľkám ako „prirodzené“. Riziká stereotypného vnímania sexuality sú doteraz súčasťou mnohých textov určených tínedžerom. „Ženská sexualita sa v nich javí ako niečo, na čo dievčatá nemajú dosah, je im vyvlastnená do tej miery, že dokonca aj na jej „prebudenie“ potrebujú cudzí (mužský) spúšťač. Navyše aj po prebudení je ženská sexualita považovaná len za akúsi odvodenú.“ Ani chlapci však vďaka stereotypom neprežívajú svoju sexualitu slobodne. Sú vystavovaní protichodným názorom na ich prehnanú sexuálnu aktivitu ako dôkaz „mužnosti“, pričom častým argumentom je, že mužská sexualita je neovládateľná. Chlapci sú tak pod tlakom, aby sa stotožnili s existujúcim vzorom „mužnosti“.

Pretrvávajúce stereotypy, ktoré sa vďaka zotrvačnosti tradície udržali a konzervujú mnoho zo „zakorenenejších predstáv“, ovplyvňujú predstavy o „normálnosti“ fungovania partnerského a manželského života. Takéto stereotypy môžu napomáhať ratifikovanie a udržovanie rodovo špecifického násillia. „Prepojenie násillia a sexuality je nesmierne silné. V spojení s vierou, že ženská sexualita je „neprebudená“, že muž má byť iniciatívny, ako aj spochybňovanie žien rozhodovať o svojom konaní (bradatý vtíp o tom, že keď žena povie nie, myslí možno, keď povie možno, myslí áno, keď povie áno, nie je žena, ale pobehtica) a samozrejme, s mýtami o neovládateľnosti mužského sexuálneho vzrušenia môže vzniknúť jedine široký priestor pre existenciu alebo zlahčovanie znásillenia, pre sexuálne znouzivanie žien.“ Stereotypy rozohrávajú negatívnu rolu aj v ratifikovaní a ospravedlňovaní domáceho násillia, ich zotrvačnosťou znovu vznikol dojem, že sú nemenné, a teda „správne“. Patria k nim napr. stereotypy, že ženy si samy vyberajú partnerov, ktorí ich týrajú, muži týrajú ženy preto, lebo nedokážu inak dať najavo svoje city, ženy svojim správaním či rozprávaním mužov „provokujú“, teda si násillie zasľúžia.

Nie náhodou si autorky Ružového a modrého sveta vybrali za sprievodkyňu po knihe Babetku, dievčatko, ktoré kladie zaujímavé otázky v priebehu svojej konfrontácie s „prirodzenými“ rodovými pravidlami tohto sveta. Zaujalo ju napríklad, prečo sa v rozprávke vydávajú chlapci za dobrodružstvom, prečo dievčatá čakajú doma, pokiaľ ich niekto objaví, zachráni, prípadne ich

William Matthew Prior, *Sestry Burnischové*

darujú ako odmenu/nevestu za statočné činy odvážnemu mužovi. Vďaka jej otázkam, zdanlivo detským očiam, sa autorkám podarilo upozorniť na zdanlivo „prirodzené“ rodové delenie, správanie, hierarchiu. Sú to otázky, na ktoré sa zabudla pýtať spoločnosť, keďže existujúci sociálny poriadok a rodové vzťahy sa jej zdajú „prirodzené“.

Knihu Piera Bourdieua Nadvláda mužů spôsobila rozruch už pri svojom vydaní v roku 1998. Z pera erudovaného profesora, muža, vyšli tvrdenia, ktorými sa dovtedy zaoberali zväčša „len“ ženy – feministky. Nikto nečakal, že popredný francúzsky filozof a sociológ rozanalyzuje rodovú hierarchiu – tzv. androcentrický princíp spoločenských vzťahov, najskôr u Berberov, a že rovnaký, len inak „zaobalený“ princíp demaskuje aj vo francúzskej spoločnosti. Za východiskový bod považuje Bourdieu androcentrický princíp fungovania spoločnosti, teda založenie spoločenských vzťahov na dominantnom princípe mužskosti.

Bourdieu postavil prenikavú a nepochybne politicky naliehavú otázku: „Je pravda, že vzťahy medzi pohlaviami sa zmenili menej, než by sa z povrchného pohľadu zdalo?“ Vychádza pritom z predpokladu, že na základe poznania objektívnych a poznávacích štruktúr, napr. v spoločnosti berberskej, kde sú dobre zakonzervované vzťahy založené na androcentrickom princípe, možno pochopiť zamaskované aspekty rovnakých vzťahov v súčasných ekonomikách najpokrokovejších spoločnostiach. Bourdieu sa pýta, aké dejinné mechanizmy spôsobili, že sa štruktúry a princípy delenia podľa pohlavia vymkli z chodu dejín a stali sa „relatívne večnými“. Rod, rodové vzťahy a aj ich hierarchia sú podľa neho sociálne konštrukcie,

Napriek existencii jedného sveta, predsa len žijeme v dvoch rozdielnych, rodovo diferencovaných svetoch, ktorých pravidlá diktujú stereotypy a ovplyvňujú „požadované“ mužské a ženské správanie.

Kostýmy, účesy, imidž žien, ktoré prenikli do sféry mužskej, napr. do vysokého biznisu nápadne kopírujú obleky mužov – tých, ktorí udávajú vo verejnom priestore tón.

ktorých existenciu udržiavajú spoločenské inštitúcie (rodina, cirkev, škola, štát), a sú podporované mienkotvornými autoritami (politici, filozofi, vedci a pod.). Mnohé z požadovaných hierarchických rodových vzťahov boli vyhlásené (za pomoci akceptovaných autorít: psychologov, lekárov, kazateľov, žurnalistov a pod.) za prirodzené, vrodené, čím sa sťažila možnosť ich spochybňovania. Historickým opakovaním a upevňovaním sa z nich stali „nepopierateľné“ princípy tzv. prirodzených vzťahov mužov a žien.

Rozdelenie hierarchie podľa rodu v sebe aj podľa Bourdieua zahŕňa pozicovanie ženy a „ženských“ atribútov nižšie, čo sa do súčasnosti odráža v každej zložke sociálnej reality (vnímanie ženskej práce, tehotenstva, pozície, aktivít, správania). Naopak, byť mužný znamená silu, dominanciu. Na základe týchto konštrukcií pre muža znamená byť ženský ten najhorší atribút – „byť slabý“, za najväčšiu pochvalu pre ženu sa často paradoxne považuje „uvažuje ako muž“. Aj rodová hierarchia v sebe zahŕňa delenie sociálneho priestoru na ženské – súkromné, mužské – verejné. Bourdieua pozorovania dokazujú, že aj v súčasnom európskom spoločenskom priestore fungujú rovnaké princípy. Toto delenie usporadúva javy „do škatuliek“ podľa odlišnosti založenej na opozícii mužský – ženský.

Približovanie dvoch svetov ženy a muža, privátneho a verejného (prienik ženy do mužského sveta, teda prienik do sveta verejného, a teda dôležitejšieho) nie je jednoduché. Na detailoch môžeme sledovať, ako funguje delenie sveta na „ženský“ a „mužský“. Bourdieu veľmi trefne uvádza príklady zo života, keď žena, ktorá prenikla do sféry mužskej, napr. do vysokého biznisu, sa musí prispôbiť tam vládúcim pravidlám, prevziať správanie, spôsoby, ktoré tam existujú. Kostýmy, účesy, imidž týchto žien nápadne kopírujú obleky mužov – tých, ktorí udávajú vo verejnom priestore tón. Sociálnu konštrukciu požadovaného ženského správania (usmievavá, jemná, citlivá) môže naplňať žena na nižšom poste,

ktorá obsluhuje, pomáha, dopĺňa, sprevádza, ale nerozhoduje. Také sú sekretárky, hostesky, modelky, letušky, setričky, teda tzv. „ženské zamestnanie“, podľa čoho sú aj „adekvátne“ nižšie hodnotené, platené. Ženy na vysokých postoch (možno nižšie ohodnotené ako ich mužskí kolegovia) musia byť rozhodné, tvrdé, strohé, teda definované ako „neženské“.

Na otázku, od čoho závisí udržanie či zmena hierarchických vzťahov, Bourdieu odpovedá, že vzťah nadvlády je hlboko závislý od trvania alebo zmeny štruktúr, ktorých sú tieto vzťahy a dispozície plodom (najmä od trvania či zmeny štruktúry trhu symbolických statkov, v ktorých sa so ženami zaobchádza ako s predmetmi výmeny, obiehajúcimi zdola hore). „Symbolická revolúcia, po ktorej volá feministické hnutie, nemôže spôsobiť jednoducho obrat vo vedomí a vôli. Pretože tu nie sú oklamanej vedomia, ktoré by stačilo osvietiť, ale príčinou pretrvávania sú dispozície prispôbené štruktúram nadvlády, ktoré ich splodili.“ Vzťah medzi držiteľmi symbolickej nadvlády a ich ovládanými môže podľa Bourdieua narušiť len radikálna zmena sociálnych podmienok, z ktorých sa tieto dispozície, nútiace ovládané pozerať na vládnúcich aj na seba z hľadiska vládnúcich, rodí.

Obe publikácie, ktoré uvádzam, patria k tým, čo ponúkajú iný než „mužský“, často vyhlásovaný za neutrálny, princíp videnia problematiky spoločenských vzťahov. Odkrývajú tak princípy vzťahov, ktoré sa vďaka „neutrálnemu“ pohľadu javia ako „prirodzené, normálne“, hoci vo svojej podstate maskujú princípy mnohých rodových nerovností. Tento iný spôsob nazierania na spoločenské vzťahy je v našom domácom prostredí ešte stále vnímaný ako príliš radikálny a v rôznych spoločenských poliach (vrátane poľa vedeckeho) je stále málo akceptovaný, hoci pomáha demaskovať jeden z problémových princípov hierarchie spoločenských vzťahov.

Andrea Šalíngová

Malý čitateľ, veľká téma

- ▲ Peter Glocko
- ▲ **Tri vety pre ošpedalské siroty**
- ▲ Cornea 2004
- ▲ 109 strán
- ▲ 169 Sk

- ▲ Ján Milčák
- ▲ **Zuzanka a pán Odilo**
- ▲ Modrý Peter 2004
- ▲ 51 strán
- ▲ 135 Sk

- ▲ Ján Uličiansky
- ▲ **Podivuhodné príbehy siedmich morí**
- ▲ Perfekt 2003
- ▲ 55 strán
- ▲ 129 Sk

- ▲ Lubomír Feldek
- ▲ **Veľká kniha slovenských rozprávok**
- ▲ Reader's Digest Výber 2003
- ▲ 335 strán
- ▲ 792 Sk

- ▲ Jaroslava Blažková
- ▲ **Traja nebojsovia a duch Miguel**
- ▲ Q 111 2003
- ▲ 95 strán
- ▲ 96 Sk

Súčasná situácia v literatúre pre deti a mládež je na prvý pohľad neprehľadná a ťažko čitateľná – v záplave titulov domácej i zahraničnej produkcie môže ľahko uniknúť práve hodnotnejšia časť literárnej produkcie. Vnímame rozmanitosť, schopnosť rozlišovať a porovnávať je základným predpokladom rozvoja detskej osobnosti a tiež predpokladom na vybudovanie imunity voči uniformite, stádovitosti a rôznym modifikáciám davovej psychózy, ktorá vážne ohrozuje ľudskú osobnosť nielen v detskej vývojovej etape, ale aj v dospelosti.

Jedným zo základných znakov kvalitatívnej detskej knihy je jej originalita, „inakosť“, nezameniteľnosť a jedineč-

nosť. Hoci je detská kniha ako artefakt dnes postrachom mnohých kníhkupectiev a artikom, po ktorom sa zo dňa na deň nezľahne zem, v domacom i zahraničnom knižnom kontexte špičkového formátu nás dokážu dôstojne reprezentovať iba knihy, ktoré prinášajú novú výpoveď o súčasnom pohľade dieťaťa na svet, o jeho videní, vnímaní a citovom prežívaní.

V súčasnej literatúre pre deti a mládež je výrazná prevažnosť rozprávkového žánru. Modernú autorskú rozprávku v aktuálnom kontexte reprezentatívne zastupuje najnovšia kniha Jána Uličianskeho *Podivuhodné príbehy siedmich morí*. Aj v tejto knihe sa autor predstavuje ako znalec umeleckého jazyka. Majstrovsky ho synchronizuje so zákonitostami detskej logiky a hľadá nové súvislosti vo vzťahovej rovine dospelých a detí. Túto vzťahovú rovinu premieta do novátorského spájania slov s podobným slovotvorným významom alebo fonetickým príbuzenstvom. Vytvára tak nekonvenčné spojenia, ktoré prinášajú nové estetické kvality a nápadité humorné kontexty. Jazykové parafrázy s odkazom na významné postavy a osobnosti cestovateľskej a námorníckej society prinášajú humorné dobrodružné príbehy, v ktorých premyslená slovná hra je významnou súčasťou dynamickej dejovej línie a jej vyvrcholenia. Parafrázy na kapitána Cooka (Kukuk), grófa Monte Christa (Mentol Krištof), Robinsona (Robímsám) alebo na slovenského cestovateľa Mórica Beňovského (Móric Leňovský) korešpondujú s detskou obľubou komických slovných novotvarov a vymyslených mien, ktoré mu poskytujú uvoľnenie a zábavu, ale zároveň sprostredkovávajú metaforickú podobu svojho faktografického predobrazu. Zjednocujúca postavica ufrflanej kráľovnej Regíny, ktorá je „manažérom“ odvázných cestovateľov a moreplavcov, prináša poľudštenú podobu fiktívnej historickej postavy. Inteligentné a kultivované dobrodružstvo, plné vóni ďalekých krajov, sú nadľahčované humorom a zavŕšené všeobecne platnou pointou. Ilustrácie Luboslava Paľa sú v kvalitatívne rovnocennom tandeme s literárnym textom a svojou dejotvornou dynamikou prispievajú k spolutvorbe knižného celku ako uceleného diela. Mimochoďom, ilustrátor bol v tomto roku zapísaný na Čestnú listinu IBBY za knižku E. J. Grocha *Tuláček a Klára*, ktorá vyšla v knižnej dielni Timotej.

Ďalším zaujímavým titulom z oblasti modernej autorskej rozprávky je najnovšia kniha Jána Milčáka *Zuzanka a pán Odilo*. Známy rozhlasový autor a spisovateľ ponúka deťom mladšieho školského veku fantastický príbeh dievčatka, ktorému dlhé chvíle choroby pomáha krátiť mobilný telefón, ktorý dôverne nazýva zeleným pavúčkom. Mobil sa mu stáva prostriedkom komunikácie s okolitým svetom, východiskom z nudy a osamelosti. Spočiatku ho využíva na permanentné obliehanie mamy, ktorú zahŕňa rôznymi osobnými želaniami, prítvrdenými osvedčenou replikou „Asi sa rozplačem“, ktoré sa však nestretávajú so Zuzankiným očakávaním. Napokon to vzdá. Nie je to len preto, že mamička si vypne telefón, ale najmä preto, lebo do jej osamelosti vstúpi telefónny mužiček pán Odilo, s ktorým sa dá zaujímavovo zhovárať. Spoločne vypátrajú lietajúcu rybu Madlenku, zoznámia sa s kúzelnikom Hókusom Pókusom a s chlapcom, ktorý si z bytu urobil more, pretože nevedel zastaviť vodu v kúpeľni. Vo fantastickom príbehu sa zreteľne črtajú konkrétne väzby na súčasnú realitu. Dieťa, zamknuté v byte, je vydané napospas rôz-

nym situáciám, ktoré sa pre ňu môžu stať neriešiteľnými a preto nebezpečným problémom. Po zlyhaní všetkých ľudských ciest, ktoré Zuzanka podnikne na záchranu chlapca, vstúpi do jej úsilia pán Odilo. Ani telefón v tomto prípade nie je spoľahlivým spoločníkom. Pri pokuse o komunikáciu s reálnou „dospeláčkou“ pomocou sa dievčatko dovoľá všade, len nie na miesto určené. Aj toto je gesto, ktoré poukazuje na poruchy ľudskej komunikácie a jej zlyhanie v krízových situáciách. V tomto rozprávkovom prípade nastupuje preto rozprávkové fantastické riešenie: záchranárom sa stáva pán Odilo, ktorý sa vydá za chlapcom v zatopenom byte na motýľovi a Zuzanka na svojej nadýchanej bruchatej perine. Po dramatickom zápase s rozbuřenými vlnami, ktoré prekonávajú na nafukovacej žabe, odstránia povodeň pomocou pijavého papiera. Medzi Zuzankou a zachráneným Jurajom prebehne niekoľko dialógov, ktoré vo svojej podstate pripomínajú detské napodobňovanie dospeláckych replík alebo ich implantácie do detského sveta. Autor cielene pracuje s metaforickou mobilovou pojmológiou (mobil – zelený pavúček, obsadzovací signál pí,pí,pí – kuriatka a pod.), ktorá je súčasťou detského videnia sveta. Vo svojom texte vytvára slovné hry, prešmyčky (Mladenka – Madlenka) a novotvary, významové frazeologické zvraty používa v nových kontextoch. V knihe je však najdôležitejšie posolstvo o sile predstavivosti, obrazotvornosti a fantázie, ktorá človeka dokáže preniesť za hranice jeho fyzických limitov. S vnútorným espiritom knihy korešpondujú aj nekonvenčné ilustrácie Mareka Ormandíka, ktorý posilnil jej dynamiku, ľahkosť a spontánnu komunikáciu s detským čitateľom.

Príkladom invenčného návratu ku klasickému ľudovej rozprávke je Veľká kniha slovenských rozprávok, ktorej autorom je básnik, rozprávkar, esejista a prekladateľ Lubomír Feldek. V duchovnom bratstve s Boženou Němcovou, Pavlom Dobšínskym, Samom Czambelom a Jiřím Polívkom vytvoril spoločenstvo päťdesiatich rozprávok, ktoré si vo svojej novej podobe priniesli aj nový výraz, na jednej strane posilnený básnickou invenciou a na tej druhej, takmer paradoxne, hovorovým civilným jazykom, ktorý rozprávku zosúčasňuje a posilňuje. Aj keď tento autor pristupoval k rozprávkovej látke výsostne básnicky, zároveň však disciplinované, s rešpektom k jej vnútorným zákonitostiam a kánonu klasického ľudovej rozprávky. Rozprávky doveršoval, dobánil, stavebne dotiahol a umocnil ich prapôvodnú presvedčivú logiku. V intenciách súčasného vývojového štádia detského percipienta uvoľnil niektoré akčné a hororové motívy, ktoré nepoužil ako prostriedky vedúce k zvýšenej popularizácii rozprávkového textu, ale ako organické súčasti procesu vedúceho ku katarzii. Po Martinovi Benkovi, Ľudovítovi Fullovi a Albinovi Brunovskom pristupuje k slovenskej ľudovej rozprávke mladý talentovaný výtvarník Peter Uchnár, držiteľ Zlatého jabl-

V Milčákovej knihe je najdôležitejšie posolstvo o sile predstavivosti, obrazotvornosti a fantázie, ktorá človeka dokáže preniesť za hranice jeho fyzických limitov.

Paul Klee, *Zvada na ihrisku*

Naši dospievajúci čoskoro zistia, že ak si chcú o svojej generácii niečo zaujímavé prečítať, musia si to napísať sami.

ka z BIB. Dôstojne podporil umelecké kvality rozprávky a svojou typickou výtvornou perspektívou ju pomyselne i zmyslovo-konkrétne povzniesol do vyšších dimenzií.

Jedným z najvzácnejších článkov súčasnej detskej literatúry je literatúra pre dospelievajúcu mládež. Dnešní tínedžeri siahajú najčastejšie po „tvrdé“ dospeláckej literatúre, pretože po absolvovaní Holku, Glocka a Šimulčíkovej čoskoro zistia, že na slovenskom knižnom trhu pre seba nič nenájdu. Túto čiernu diery nesupluje v širšom rozsahu ani prekladová literatúra, a tak naši dospelievajúci čoskoro zistia, že ak si chcú o svojej generácii niečo zaujímavé prečítať, musia si to napísať sami.

V tomto kontexte preto určite potesí nová kniha Petra Glocka *Tri vety pre ošpedalské siroty*. Novela pre dospelievajúcu mládež je hĺbkovou sondou do traumy psychicky a fyzicky týraného dospelievajúceho chlapca. Jeho bolestné prežívanie každodenného domáceho násillia a vzájomného ponižovania rodičov a detí je umocnené precitlivým vnímaním, ktoré dostal do vienkla spolu s nadpriemerným hudobným nadaním. Na jednej strane naňho dolieha zloba a násillie okolitého sveta, jeho odvrátená zlostná tvár a jazyk ulice, na druhej strane ho vlastná duša volá do chrámu, v ktorom „hudba zaženie do kúta všetku zlobu sveta“. Hodnotovým a charakterovým protipólom Tomášovho otca alkoholika je učiteľ umeleckej školy – cigánsky virtuóz Anton Kotlár, ktorý sa s osobným nasadením snaží podržať mladého Tomáša v jeho každodennom utrpení. V Kotlárovom rozprávaní sa rozvíja paralelný príbeh o benátskych mrzáčikoch v sirotinci Ospedale della

Pieta, pre ktorých hudobný skladateľ Antonio Vivaldi komponuje skladby, učí ich hrať a spievať, aby tak pozdvihol ich sebavedomie a umením vyliečil ich ubolenú dušu. Do dramatického príbehu vstupujú aj Tomášovi starí rodičia, ako posledný záchytný bod a rodinná konštanta, ktorá je prísluškom nádejného východiska. Glockova kniha je silnou dramatickou výpoveďou o živote dnešného mladého človeka z rozvrátenej rodiny poznačenej nezamestnanosťou, násillím a alkoholizmom. Kniha sa stala Najlepšou knihou zimy v súťaži, ktorú organizuje medzinárodný dom umenia pre deti BIBIANA.

Iný zaujímavý titul je zo žánru spomienkovej prózy, ktorý býva veľmi diskutovaný pre jeho labilitu v rovnováhe umeleckej kvality a nezobjektívizovaných osobných emócií. Tomuto riziku sa očividne vyhla kniha Jaroslavy Blažkovej *Traja nebojsovia a duch Miguel*. Spomienková próza, ktorá načiera do detstva autorkinho otca, sa vyznačuje moderným rozprávackým štýlom a sviežim jazykom. Detstvo troch bratov v malom moravskom mestečku rakúsko-uhorskej monarchie podáva so zameraním na jeho esencialitu, na vôňu a harmonickú atmosféru rodiny, v ktorej láska a dobro vytvárajú živnú pôdu pre citové a sociálne dozrievanie detí. V prípade tejto knihy nejde o štatistické epizódy dokumentujúce výčiny a hrdinstvá nezbedných chlapcov, ale o hlboký ponor do nadčasovej ľudskej podstaty. Odhliadnuc od špecifického dobového koloritu a historického pozadia, nájdeme troch chlapcov z rakúsko-uhorskej monarchie tam, kde o päťdesiat rokov neskôr pripravuje Blažkovej moderný detský hrdina Andrej ohňostroj pre deduška.

Dobrá detská literatúra je kultivovaným komunikačným prostriedkom, ktorý spoľahlivo funguje medzi svetom detí a dospelých. Vo svete mobilov a internetu ostáva jedinečným a nenahraditeľným šíriteľom posolstva o kráse ľudskej lásky, porozumenia a spolupatričnosti.

Lubica Kepřtová

Ako stratiť tuk a nestratiť pri tom rozum

- ▲ Edita Sipeky
- ▲ **Moje báječné ženy**
- ▲ Ikar 2004
- ▲ 192 strán
- ▲ 179 Sk

- ▲ Edita Sipeky
- ▲ **Vysoká škola chudnutia**
- ▲ Ikar 2002
- ▲ 152 strán
- ▲ 169 Sk

- ▲ Jürgen Schilling
- ▲ **Prožvykej se do zdraví!**
- ▲ Pragma 2003
- ▲ 149 strán
- ▲ 239 Sk

- ▲ Lenka Kořínková
- ▲ **Dieta? Já vím!**
- ▲ Eminent 1995
- ▲ 139 strán
- ▲ 99 Kč

v celkom inom odbore, ako je literatúra.

Stojíte pred tučnými regálmi plnými diétnych slov a neviete, pre ktorú knihu sa rozhodnúť. Zatiaľ ešte netušíte, že nech už sa rozhodnete pre ktorúkoľvek knihu a ktoréhokoľvek autora, pointa bude vždy rovnaká. Schudnúť sa dá len tak, že zvýšite výdaj energie a znížite jej príjem. Inak povedané, budete sa viac hýbať a nebudete toľko žrať. Nijaký iný zázračný recept na schudnutie neexistuje.

Ale načo potom toľko kníh? Načo toľko slov? Nuž nato, aby ste si mohli vybrať podľa svojho gusta, i keď nie práve literárneho. Niektoré potrebujú prísny režim a presný rozpis, čo sa smie a čo nie, inému viac sedí možnosť tvoriť si vyskladať svoj program podľa voľnejších pravidiel. Niektoré potrebujú schudnúť rýchlo a bez ohľadu na zdravotné komplikácie, iný potrebuje len zdravú prospešnú stravu. Niekomu stačí viera, iný potrebuje rozsiahle vedecké zdôvodnenie.

Tak, ako je samotný princíp chudnutia v podstate stále rovnaký, aj návod na zostavenie knihy o chudnutí je viacmenej nemenný. Na začiatku sa zoznámte so smutným osudom tých, ktorí to dlhé roky márne skúšali, hľadali, mali zdravotné problémy, chudli a opäť priberali. Našťastie prichádza bod zlomu, pri ktorom autor prišiel na zázračnú formulu, ktorá zmenila navždy jeho život. Nasleduje viac či menej odborné zdôvodnenie nájdeného spôsobu chudnutia, podporené viac či menej dôveryhodnými štatistikami, pozorovaniami a príkladmi. To všetko zavŕšené svedectvami ďalších úspešne schudnuvších a potom šťastne zdravých a štíhlych až do smrti, minimálne však do prvého vydania knihy. Zmena váhy vyhradená. Víťazným bonusom môžu byť vzorové diétné lístky, povolené kombinácie potravín, recepty. A to je zhruba všetko. Teda v prípade, že sa z knihy nestane bestseller.

Moja prvá diétna biblia, podľa ktorej som úspešne schudla viac ako desať kíľ, bola kniha Lenky Kořínkovej *Dieta? Já vím!*. Večne moletná a nevelmi úspešná herečka Lenka Kořínková počas svojho pobytu v Austrálii síce neurobila veľkú dieru do svetového šoubiznisu, zato prišla na systém oddelenej stravy, ktorý z nej urobil populárnu, ehm, spisovateľku aspoň v Čechách a na Slovensku. Úspech oddelenej stravy spočíva v tom, že sa pri chudnutí netreba vôbec obmedzovať v množstve jedla ani v čase konzumácie, stačí správne kombinovať jedlá a o zvýšený výdaj energie sa postarajú naše dobre tráviace ústrojenstvo. No ale kto už by zjedol na posedenie desať klobás, keď ich nemôže zjedieť chlebom, alebo hrniec zemiakov, keď si ich nemôže ničím pomastiť?

Oveľa zaujímavejšie, ako úspech samotného diétnego princípu, je však obrovský úspech jeho propagátorky Lenky Kořínkovej. Oddelená strava alebo tzv. správne kombinovaná strava je totiž

Suzanne Valadon, *Modrý salón*, 1923

Myslela som si, že ma už v oblasti diét a kníh o chudnutí nedokáže nič prekvapiť, že už museli byť vyčerpané všetky spôsoby, ako prerozdeliť stravu podľa energetickej hodnoty, chemického zloženia, farieb, krvných skupín, času konzumácie, hviezd aj mesiaca. A predsa sa Jürgenovi Schillingovi podarilo nájsť dieru na trhu.

diéta popísaná dávno predtým, ako ju odhalila a na sebe úspešne vyskúšala naša donedávna moletná diva. Už od začiatku minulého storočia je známa najmä vďaka americkému lekárovi Williamovi Howardovi Hayovi a odvtedy sa na nej priživilo mnoho autorov aj knižných vydavateľov.

Lenka Kořínková založila svoj osobitý štýl písania na detskej naivite, jednoduchom jazyku a úprimnosti. Na rozdiel od iných autorov popisujúcich delenie stravy, rezignovala na akékoľvek vedecké zdôvodňovanie a ak sa vyskytlo niečo v rozpore so zdravým rozumom alebo jej vlastnými všeobecne deklarovanými princípmi, tak sa odvolala na to, že ona všetko skúša na sebe, v jej tele to funguje a basta.

Zdá sa, že rovnako dobre funguje aj takýto spôsob písania o diéte. Od vydania prvej knihy v júni roku 1995 už predala vyše šesťstotisíc výtlačkov rôznych variácií na jedinú tému. Ďalšia kniha, ktorá vyšla ani nie pol roka po prvej, nazvaná *Dieta? Vím ešte viac* obsahuje mierne vylepšenia a samozrejme ďalšie úprimné príbehy zo života autorky. Autorka posmelená úspechom prvej knihy sa odvážne a rovnako infantilným spôsobom pustila nielen do popisu fungovania tráviaceho traktu, ale aj do filozofovania o farbách a duši. Ďalší rok, ako napovedá názov tretej knihy *Dieta? Všetchno se všim souvisí*, si už trúfla aj na základy psychosomatiky, liečenie alkoholizmu, bulímie a anorexie. Výletov do ďalších odborných odvetví sme zatiaľ boli ušetrení, pretože v nasledujúcich rokoch sa Lenka múdro venovala praktickým knihám o diéte, často kladeným otázkam, kuchárskym knihám, recyklovaniu pôvodných textov na iné nosiče vrátane internetu. Neboli sme však ušetrení Lenkinho výletu do lite-

ratúry. Pod názvom Austrálie? Žila jsem tam 7 let vydala svoj prvý (!) autobiografický román.

Vráťme sa však k chudnutiu, i keď predošlý príklad dáva tušiť, že nie nadľho. Podľa rovnakého návodu na úspech postupovala aj slovenská diétna expertka Edita Sipeky. Z jej knižného debutu *Vysoká škola chudnutia* sa predalo viac ako 50 000 výtlačkov a vyšiel aj v češtine a maďarčine. Namiesto Kořínkovej veľkomestskej jemnosti a detinskosti Edita Sipeky ponúka drsnosť a priamosť jednoduchej, životom ošlahanej vidiečanky, ktorá si rozhodne nedáva pred ústa obrúsok a slová nikdy dlho neváži. Maďarský prízvuk a roky prežité v zahraničí sa v jej jazyku dajú nielen počuť, ale aj čítať. Používa slovné spojenia, ktoré k sebe nepatria a ktoré si jazykový redaktor nemohol nevšimnúť. Predpokladám, že ich v texte nechával úmyselne.

Chudnutie Edity Sipeky je založené na štvorhodinovom cykle stravovania, vyžaduje sebaovládanie, sledovanie a uvedomovanie si vlastného tela a pocitov. Už samotný princíp diéty dáva tušiť, že autorka sa čoskoro pokojne pustí svojim drsným a priamočiarym spôsobom aj do psychoanalýzy. V druhej knihe *Moje báječné ženy* sčasti recykluje prvú, sčasti recykluje články, ktoré vyčádzali v Slovenke, a k tomu všetkému pridáva pár pikantností zo svojho predošlého života a niekoľko success stories jej báječnej družiny. Uvidíme teda, čo bude obsahom ďalších dielok tejto životaschopnej autorky. On-line poradňu aj videokazetu už má.

Je to asi osud komerčne úspešných tém, že sa nevyhne recyklovaniu a rozširovaniu rôznymi smermi. Napokon, nie vždy to musí byť na škodu. Recyklovaniu a rozširovaniu sa nevyhol ani hit posledných rokov v oblasti telesných a mentálnych cvičení *Pät Tibetánov*. Dvaja šikovní kuchári Devanando Otfried Weise a Jenny Frederiksenová spojili Piatich Tibetánov s indickou ajurvédou, s oddelenou a surovou stravou a napísali knihu *Pät Tibetánov* – zdravá kuchyňa pro labužníky. Kniha okrem receptov a rád obsahuje stravovacie programy na prečistenie, chudnutie, príberanie, za odmenu, pre utešenie, na prekonanie neistoty.

Piaty kuchynský Tibetania upozorňujú, že fanatickým pridrižovaním sa zásad zdravého stravovania si človek môže skôr ublížiť, ako dosiahnuť harmóniu tela a duše. Pocit viny z nesprávneho stravovania, neustále sledovanie a zakazovanie si určitých potravín môže uškodiť viac ako samotná nevhodná potrava. Niektoré sa dokáže preorientovať na vhodnú stravu hneď, niektoré na to potrebuje pár mesiacov a niektoré aj pár rokov.

Takýto nenásilný prístup k chudnutiu a vôbec k životnému štýlu asi neosloví niekoho, kto stojí zoči-voči nutnosti okamžite a drasticky znížiť svoju váhu, ale ako som už uviedla na začiatku – proti gustu žiaden dišputát a k Piatim Tibetánom sa dá postupne prepracovať aj cez hollywoodsku vajíčkovú diétu. Alebo cez najnovší diétny hit, ktorý som nedávno objavila v knižkupectve.

Myslela som si, že ma už v oblasti diét a kníh o chudnutí nedokáže nič prekvapiť, že už museli byť vyčerpané všetky spôsoby, ako prerozdeliť stravu podľa energetickej hodnoty, chemického zloženia, farieb, krvných skupín, času konzumácie, hviezd aj mesiaca. A predsa sa Jürgenovi Schillingovi, divadelnému a televíznemu hercovi, ktorého sme mali možnosť vidieť, ako napríklad v Derrickovi, podarilo nájsť dieru na trhu. Jeho kniha *Prožvykej se do zdraví!* je vzorovou ukážkou, ako sa z jediného jednoduchejšieho nápadu dá vytrieskať celá kniha.

Ten nápad dostal názov *žuvačí joging*. Autor povýšil to, čo do nás vtĺkali rodičia od malička, na olympijskú disciplínu. Odporúča pristupovať k žuvaniu poctivo, správne žuvanie potravy si dokonale natrénovať na suchých chlebových kôrkach a každé jedlo brať ako dôležitú športovú zápas. Autor sa nebojí touto jednoduchou a lacnou metódou riešiť nielen otázky štíhlej línie a celkovej vitality, ale odvážne sa púšťa aj do liečenia alkoholizmu. Prevrátiac naruby známe alkoholické heslo, že „hlad je len prezlečený smäd“ autor tvrdí, že nápoj je len tekutá potrava a aj tú treba poriadne požiť. Poriadne požiť poldeci borovičky, to by od pitia odradilo nejedného nádejného alkoholika.

Nemôžem sa zbaviť dojmu, že táto kniha je skvelá mystifikácia, ktorá si svojou dokonale prepracovanou formou strieda zo všetkých úspešných kníh o chudnutí a len omylom bola zaradená medzi ostatné knihy, ktorých autori to so svojimi metódami myslia smrteľne vážne. Zaráža ma len skutočnosť, že aj touto metódou už zopár ľudí skutočne schudlo. To však potvrdzuje moje úvodné upozornenie, že je skutočne jedno, akú metódu si na chudnutie vyberieme. Tak len smelo do toho!

Elena Akácssová

Nehovorte, že vám sa to nikdy nemôže stať, že po takejto knihe by ste nikdy nesiahli! Ak vás estetické alebo zdravotné dôvody donúti vysporiadať sa so svojou nadváhou, jedného dňa, po márných pokusoch vyriešiť to vlastnými silami, inteligenciou a vôľou, pochopíte, že na to sami nestačíte. A zamierite do knižkupectva po rady odborníkov.

V priestoroch, ktoré ste doteraz s dešpektom prehládali, vás určite ohromí obrovská sekcia kníh o varení a hneď vedľa nej rovnako obrovská sekcia kníh, ktoré sa snažia eliminovať následky spôsobené tými prvými. Prirodzene, celá vaša doterajšia skúsenosť s literatúrou je vám pri knihách o chudnutí nanič. Mená autorov vám budú povedomé len v prípade, že sú to nejaké schudnuvšie celebrity, známe, žiaľ, v celkom inom odbore, ako je diätológia a liečebná výživa. A rozhodne

Nech už sa rozhodnete pre ktorúkoľvek knihu a ktoréhokoľvek autora, pointa bude vždy rovnaká. Schudnúť sa dá len tak, že zvýšite výdaj energie a znížite jej príjem. Inak povedané, budete sa viac hýbať a nebudete toľko žrať. Nijaký iný zázračný recept na schudnutie neexistuje.

Téma: **Interiéry kultúry**

Rekonštrukcia rodného domu

Josefa Hoffmanna v Brtnici (architekti: Petr Hrůša, Petr Pelčák, autorka textu: Slávka Doricová)

Galéria Veža, Továrenská ulica, Bratislava (architekt: Miro Minca, autorka textu: Katarína Fajglová)

Shake Cafe, Trnava (architekti: Matúš Vallo a Oliver Sádovský, autorka textu: Mária Topolčanská)

Interiér kaviarne Coffee&Co, Obchodná ulica, Bratislava (architekt: Ilja Skoček, ml., autorka textu: Henrieta Moravčíková)

Unger loft, Bratislava (architekt: Maroš Fečík, autor textu: Matej Šišolák)

Supermarket MPreis na železničnej stanici v Innsbrucku (architekti: Rainer Köberl & Michael Steinlechner, autorka textu: Gabriele Kaiser)

Inštalácia Pasáž v GMB (autor: Matej Krén, autorka textu: Magdaléna Kvasnicová)

Bienále architektúry v Benátkach a iné

Ako zmeniť svet

Baršova a Císařova kniha *Levice* v postrevolučnej dobe je prehľadom teoretických pojmov a koncepcií, ktoré sú odrazom politizácie a pluralizácie modernej občianskej spoločnosti v 20. storočí. Ústredná myšlienka publikácie je postavená na téze, že základnou črtou modernity je napätie medzi rastúcou politizáciou (rôznych oblastí) sociálneho sveta a „spätnými nárazmi jeho depolitizácie“.

- ▲ Pavel Barša, Ondřej Císař
- ▲ *Levice v postrevolučnej dobe*
- ▲ CDK 2004
- ▲ 210 strán
- ▲ 198 Kč

Autori postupne prevedú čitateľa genealógiou pojmu občianska spoločnosť a klasifikáciou základných prístupov k jej definovaniu (ekonomistický, konzervatívno-korporativistický, toquevillovský), ľavicovými konceptmi spoločnosti, ktoré sú teoretickou reakciou na limity historického materializmu, a napokon sa venujú teóriám reflexnej modernity a nových sociálnych hnutí. Nejde však o jednoduchú sumu chronologicky usporiadaných názorov. Barša a Císař si dali záležať, aby z ich prehľadu bola zrejmalá logika vnútorného vývoja ľavicových teórií: postupný odklon od ekonomického determinizmu, triedneho chápania sociálnych konfliktov a predstavy dejín smerujúcich ku konečnému víťazstvu proletárskej revolúcie.

Revíziu marxistického ponímania spoločenských dejín uvádzajú Gramsciho kritiku ekonomického determinizmu spoločenskej „nadstavby“. Autori pripomínajú, že Gramsciho „prevrätý“ historický materializmus a Althusserova interpretácia ideológie ako praktického vzťahu jednotlivcov k podmienkam svojej existencie (nie ako nesprávnej teoretickej reflexie reality) sa odrazili v sociálnom hnutí 60. rokov minulého storočia, keď prvotnosť premeny ekonomickej základne z kapitalistickej na socialistickú prestala byť dôležitá a hlavným zmyslom

rov v boji proti útlaku, v ktorom redefinovali svoju identitu.

Otázkam rozdielov medzi starými hnutiami (založenými na záujmoch) a novými sociálnymi hnutiami (založenými na identitách) je venovaná druhá polovica publikácie, ktorá ponúka prehľad názorov takých teoretikov, ako sú Touraine, Habermas, Offe či Melucci. Podľa nich je rozvoj nových hnutí výsledkom presunu ťažiska spoločnosti z ekonomiky (industriálna spoločnosť) do oblasti kultúry (postindustriálna spoločnosť). Základňou reprodukcie „postindustriálnej spoločnosti“ nie je ekonomika, ale komunikácia symbolov a používanie informácií. Treba oceniť, že Barša a Císař nezabudli v publikácii uviesť Tuckerovu polemiku o „novosti“ nových hnutí 80. a 90. rokov či Cohenovej a Aratouvu diskusiu o duálej povahe nových hnutí.

Prehľad teoretických zdrojov nových sociálnych hnutí uzatvárajú Beck a Giddens, ktorí, podľa autorov publikácie, stoja ako posledný v rade tých, ktorí sa (v duchu marxistickej tradície) nepokúšali iba neutrálne zistiť, aký svet je, ale tiež aký by mal byť a čo je potrebné pre túto zmenu urobiť. Samotný záver publikácie, venovaný „globálnej spoločnosti“, možno považovať za kvalifikovaný úvod do širšej diskusie o teoretických zdrojoch a o vymedzení

Autori si dali záležať, aby z ich prehľadu bola zrejmalá logika vnútorného vývoja ľavicových teórií: postupný odklon od ekonomického determinizmu, triedneho chápania sociálnych konfliktov a predstavy dejín smerujúcich ku konečnému víťazstvu proletárskej revolúcie.

vu koncepciu radikálnej demokracie, opierajúcu sa o dve základné tézy: tézu o polymorfii sociálnej moci a tézu o identitárnom charaktere politiky. Zatiaľ čo prvá téza poukazuje na to, že politický zápas o moc prebieha nielen na úrovni štátu, ale tiež v ekonomike a rodine, druhá zdôrazňuje, že politika nie je len zápasom o zdroje (re/distribúcia), ale tiež zápasom o identitu a podobu záujmov (morálka, hodnoty). Hlavný rozdiel medzi „liberálnou politikou“ a „radikálnou politikou“ tak spočíva v tom, že zatiaľ čo prvá rozhoduje o tom, kto čo a ako dostane, druhá sa sústreďuje na vytváranie oného „kto“, na vytváranie skupinových akté-

rií (niektorých) antiglobalizačných a alterglobalizačných hnutí.

Baršovu a Císařovu knižku určite ocení najmä premýšľavý čitateľ, ktorý nielenže hľadá inteligentný prehľad teoretických koncepcií, ktoré odrážajú všeobecný proces pluralizácie a politizácie občianskej spoločnosti, ale aj odpovede na konkrétne otázky súvisiace s každodenným životom v „transformujúcej sa“ postkomunistickú spoločnosť. Kniha je aj neoceniteľným zdrojom informácií pre študentov politickej filozofie, sociológie a príbuzných disciplín.

Erika Kvapilová

**Goethe-Institut Bratislava,
Rakúske kultúrne fórum,
Švajčiarska kultúrna nadácia
Pro Helvetia
a Mesačník Knihy a Spoločnosť**

Vás srdečne pozývajú na

Pódiovú diskusiu

v pondelok, 8. novembra 2004, 18 h
v Štúdiu 12, Jakubovo nám. 12, Bratislava

na tému

Literatúra v médiách

diskusie sa zúčastnia:

Denis Scheck *D
Klaus Nüchtern *A
Gunhild Kübler *CH
Daniel Hevier, Dado Nagy *SK

moderuje: Jana Cviková

so simultánnym tmočením

Po skončení je pripravené občerstvenie.

knihy a spoločnosť
K & S

GOETHE-INSTITUT
BRATISLAVA

PRO HELVETIA
Schweizer Kulturstiftung

P O Z V Á N K A

forum
rakúske kultúrne fórum

„Trpaslík je akási ťažko definovateľná bytosť, skrývajúca sa v pološere, v tesných priestoroch, napoly zviera, napoly človek, ktorému nie je umožnené vyrásť a plne sa prejavíť. A tak veky čaká na príležitosť, aby mohol vyskočiť a zakričať. Komunizmom prekážal, pretože mu nerozumeli, báli sa ho. Nik mu totiž nerozumie, všetci sa ho tak trochu boja. Niektorí sa tvária, že neexistuje. A najjednoduchšie je ho zosmiešniť, zaradiť do nejakej kategórie, medzi gýče. Áno, škriatok môže byť i gýč, ale to je len jedna z jeho množstva vlastností.“ Toľko vyjadrenie filmového režiséra Tomáša Vorla na trpasličiu tému v knihe **Trpaslík a jeho svět** s podtitulom *Nezniteľný fenomén minulosti a súčasnosti* (vydavateľstvo Olympia). Autori **Jiří Polák** a **Pavel Tregl** zostavili z textov vlastných i cudzích a vyobrazení zo zbierky druhého z nich (prevažne pohľadnice z prelomu 19. a 20. storočia) a z ponukového katalógu firmy Maresch, ale i reprodukovaním diel barokového sochára Matyáša Bernarda Brauna, akúsi milú ódu na trpaslíka. Nenechajte sa zmiast úvodným citátom, nesnažili sa urobiť z trpaslíkov disidentov, tak ako sa u nás poniektorí snažia urobiť z disidentov trpaslíkov.

Asi neexistuje výtvar živý či neživý prírody, ktorý by sa nemohol stať predmetom zberateľského záujmu. A pokiaľ takáto vášň chytí vzdelaného človeka (politicky nekorektné by sa žiadalo napísať muža, keďže zberateľstvo je vraj štatisticky doménou silnejšieho pohlavia), vznikne z toho spravidla niečo, čo vie vypovedať veľa o histórii našej planéty. Spojenecké zvláštne jednotky, ktorých vznik a pôsobenie počas druhej svetovej vojny sa spája, okrem priamych bojových výsledkov, i s „povzbudzovaním vojenskej morálky“, tvorili svet sám osebe. Niektoré boli známe, o existencii iných vedelo len pár zasvätených. Niektoré boli nasadené v množstve akcií, iné vznikli len pre splnenie jednej špeciálnej úlohy. Je jasné, že ich hrdo nosené insígnie sa museli stať skôr či neskôr predmetom zberateľskej vášne, zvlášť pri očakávanom výskyte „modrých maurícií“, čo je obvyklá šlaháčka na zberateľskej torte. Kniha **Petra Taylor Insígnie spojeneckých zvláštných jednotek 1939 - 1948** z vydavateľstva BB art však nie je len zberateľskou príručkou. Je i zaujímavým čítaním o jednom z rozmerov najtragickšieho vojenského konfliktu 20. storočia.

V čo verí ten, kto neverí?

Keď čitateľ na Slovensku dostal do rúk v auguste roku 2004 Päť úvah o morálke Umberta Eca, súbor esejí, ktoré by pokojne obstáli ako príspevok ku konzervatívno-liberálnemu súboju na stránkach našich printových médií, môže to znamenať niekoľko vecí: že sa naše neudrživé ideologické hry, ktoré nie a nie sa zmeniť na dialóg, predsa len istým spôsobom ponášajú na problémy, ktoré sa riešia aj v spoločenských s dlhoročnou skúsenosťou nezávislého rozmýšľania na stránkach slobodnej tlače.

- ▲ Umberto Eco
- ▲ Päť úvah o morálke
- ▲ Preklad Miroslava Vallova
- ▲ Kalligram 2004
- ▲ 94 strán
- ▲ 160 Sk

A keď aj nie, tak sú Ecove úvahy o morálke prinajmenšom nadčasové a možno aj univerzálne, hoci vznikli v kultúrnej odlišnosti. Podľa Eca samotného sú jeho „posolstvom vo fľaši“, teda tým, čo filozofia núti filozofovať a spisovateľa písať, aby tomu, v čo verí a čo sa mu videlo pekné,

by takúto otázku adresoval a aké dôveryhodné periodikum by ju uverejnilo, nazdávam sa, že pre hľadanie konsenzu o univerzálnych hodnotách je podnes kardinálová otázka kardinálna: Na čom zakladá presvedčenie o morálnosti svojho konania ten, kto sa v mene absolútnosti etiky nedovoláva metafyzických princípov, ani nijakých transcendentných hodnôt, či všeobecne platných kategorických imperatívov? Alebo stručne podľa Eca: V čo verí ten, kto neverí?

mohli uveriť aj tí, čo prídu po ňom. Inými slovami, niečím, čo prerastá pragmatickú, časovo ohraničenú agendu, čo má dlhodobú hodnotu a čo môže inšpirovať k uvažovaniu aj v inom prostredí a v inom čase.

Ecových Päť úvah o morálke nemá ani sto strán, a tá z nich, ktorá by sa mohla stať inšpiráciou pri hľadaní spoločných hodnôt názorových skupín, ktoré sa u nás označujú za liberálov alebo konzervatívov, má len deväť strán. S názvom Keď na scénu vstupuje ten druhý vyšla tlačou v roku 1996 a pre nás je podnetná už samotnou formou svojho vzniku. Taliansky časopis Liberal vtedy zorganizoval a publikoval výmenu listov medzi vysokým hodnostárom rímskokatolíckej cirkvi, kardinálom Carlom Maria Martinim a niekoľkými talianskymi intelektuálmi. Odhládnuť od toho, že dnes si ťažko u nás predstaví, kto a komu

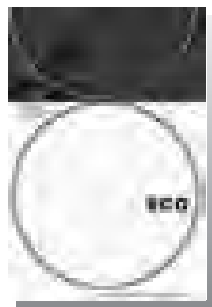
Ecove úvahy o morálke sú prinajmenšom nadčasové a možno aj univerzálne, hoci vznikli v kultúrnej odlišnom prostredí.

právo vyjadrovať sa a myslieť. Etický rozmer sa rodí, keď na scénu vstupuje ten Druhý. Každý zákon, či morálny, alebo právny, vždy upravuje medzipersonálne vzťahy, vrátane vzťahov s Druhým, ktorý tento zákon vydáva. Ak sa vyskytli civilizácie, ktoré uznávali masové vraždenie, kanibalizmus, poníženie tela toho Druhého, bolo to preto, že obmedzovali koncept „druhého“ iba na vlastné rodové spoločenstvo a „barbarov“ nepovažovali za ľudské bytosti. Keby naši bližní rešpektovali „práva tela“, nebolo by vraždenia neviniatok, vyhladzovacích táborov ani znásilňovania v Bosne. Prirodená alebo „laická“ etika sa môže podľa Eca v základných bodoch zhodovať s princípmi etiky založenej na viere v nadprirodzenosť, ktorá „nemôže neuzať, aj z Ecovho textu, nazdávam sa, vyplýva niečo spoločné: synovia Adamovi, my všetci sme postavení pred voľbu medzi dobrom a zlom vždy znova, každý deň, nech veríme v prirodenú alebo zjavenú etiku.

Miloslava Kodoňová

České **Hnutie za priamu demokraciu** vydalo v vydavateľstve L. Marek útlu publikáciu **Prímá demokracie pro Českou republiku**. Asi netreba dlho hádať, o čom asi bude – hnutie navrhuje „komplexnú a radikálnu zmenu politického systému“ a to nie, ako sa tvrdí v úvode, cestou zmenšenia práv občanov či posilnením úlohy politických strán a ich vedení, ale naopak, cestou zvýšenia významu občanov. Nuž, pekne sa tieto plány čítajú, no na našinca pôsobia skôr dojemne. Ten sa už akosi zmiernuje s tým, že označenie politická strana je často len eufemizmus pre klientelistické združenie, že záujem o občana zo strany politikov naddlho končí okamihom uzatvorenia hlasovacích urien, že predvolebné sľuby majú približne takú vypovedaciu hodnotu ako výzva volte číslo 5 a že klasický prvok priamej demokracie – referendum, je u nás poriadne drahý spôsob vedenia medzistraníckych šarvátok a s presadzovaním vôle občana má spoločné toľko ako ústava s ústavou.

Málokoho by bolo možné tak jednoznačne označiť za stelesnenie či priam prototyp intelektuála našej doby ako **Umberta Eca**. V dobrom i zlom. Keby ostal verný svojej pôvodnej profesii a obmedzil sa na prednášanie semiotiky na najstaršej univerzite západnej civilizácie či na vedeckých konferenciách, jeho sláva by sotva prekročila hranice akademického sveta. Keď ako 48-ročný vydal prvý román *Meno ruže*, hneď po jeho sfilmovaní sa dostal do kategórie celebrit, i keď ako člen jej úzkej podskupinky „vzdelancov“. Keď k tomu pridáme ďalšie romány a jeho publicistickú tvorbu, v ktorej ťažko nájsť tému, ku ktorej by sa nevyjadroval (i keď veľmi kolísavej kvality), stal sa jedným z tých, na čích názor sa čaká – i doslovne. Talianska tlač označovala v júni tohto roku stav na domácom knižnom trhu ako „čakanie na Eca“ – presnejšie na jeho zatiaľ posledný román *La misteriosa fiamma della regina Loana* (*Tajná vášeň kráľovnej Loany*). Naspäť k Ecovi by sa dal nazvať ďalší z titulov edície *Osobnosti filozofie* Vydavateľstva PT. **Gary P. Radford** sa v ňom usiluje osvetliť čitateľovi vedecký prínos Eca tak, aby aj tí, ktorí z rôznych príčin s istou nedôverou pozerajú na túto mediálnu hviezdu, poznali to, čo stálo na začiatku jej slávy.

S menom **Antonína Baudyša** sa širšia verejnosť asi najčastejšie stretáva počas jeho pôsobenia vo vysokej politike. Po poste podpredsedu českej vlády a ministra dopravy ukončil túto časť svoj kariéry kontroverzne vnímaným účinkovaním na čele rezortu obrany. Teraz sa k verejnosti obracia ako autor publikácie s o nič menej kontroverzným zameraním. Jadrom publikácie **Astrológové** (vydal ju jeho syn rovnakého mena) sú portréty štyridsiatich piatich „významných astrológov minulosti i súčasnosti“ – stredovekými počnúc a oboma Baudyšovcami končiac. Ich jadrom sú, samozrejme, vlastné horoskopy. A keďže pôvodným povoláním je Baudyš docentom optiky a jemnej mechaniky na Českom vysokom učení technickom, nečudo, že kniha je plná čísel, súradníc, uhlov, tabuliek a grafov. Celé by to vyzeralo úplne sucho, vedecky a presvedčivo. Len keby to nebola astrológia.

„*Réžia* je stav určitej náruživosti a vášne, má v sebe krásu kreativity, je zábavou svojho druhu, je myšlienkovým kypením a bujnením, náročným duchovným procesom vstrebávania poznatkov, je to večná skúška názorovej súdržnosti a neochvejnosti: je to nekončiaca sa požiadavka na originálne vlastné umelecké vízie a osobitý svetonázor, vlastnú mravnosť: je to obraz individuálneho všeobecného kultúrneho rozhradu, svojráznej dramaturgickej práce, dlhodobej koncepčnej práce vnútri divadla, prekračujúcej jednotlivé sezóny, organizátorskej obratnosti a podnikania a v neposlednom rade tiež prístupu a priam lásky k ľuďom, najmä k hercom.“ Čítali ste niekedy lepšiu definíciu práce divadelného režiséra? V monografii **Vladimír Morávek** z pera **Lucie Nemečkovéj, Vladimíra Huleca, Zdeňka A. Tichého** ju napísal Jan Dvořák, editor súkromného vydavateľstva Pražská scéna. Z celkového počtu takmer 60 titulov v edícii *Réžia* vyšlo už sedem monografií českých režisierov. Nie sú to nijaké ctihodné mŕtvolky, napospol všetko tvorcovia v plnom rozkvetve síl! Vladimír Morávek, podľa všeobecnej mienky jeden z trojice „najžiarivejšieho súhvezdia českého ponovembrového divadla“, bude v začínajúcej sa sezóne režírovať aj v Slovenskom národnom divadle. Pripravuje Rostandovho Cyrana z Bergeracu s Martinom Hubom v hlavnej úlohe.

Koloman Kertész Bagala uvádza

249 Sk
(Limitovaná séria s CD 299 Sk)

Kornel Földvári
Svet pre dvoch
(O Lasicovi a Satinskom)

„Text Kornela Földváriho považujem za to najpodstatnejšie, čo kedy kto o nás tu na Slovensku napísal. To najpodstatnejšie a myslím, aj najvýstižnejšie.“ (Milan Lasica)

249 Sk

Stanislav Rakús
Nenapísaný román

Hlavný protagonistu románu sa pokúša cez „poetiku nenapísanosti“ zobraziť pravú tvár socialistického režimu, ktorý vytlačoval na perifériu schopných a favorizoval bezcharakterných.

249 Sk

Pavol Rankov
V tesnej blízkosti

Tretia zbierka poviedok laureáta Ceny Ivana Kraska a európskej literárnej ceny Premio Jean Monnet. Ilustrácie Vladimír Popovič.

249 Sk

Márius Kopcsay
Stratené roky

Deväť absurdných príbehov, deväť rozličných životných období (od nenaplnených školských lások, cez trapasy na tanečnej až po dialógy z manželských hádok). Ilustrácie Igor Ondruš.

199 Sk

Daša Čejková
Manželka

Debutová novela finalistky literárnej súťaže *Poviedka* je pôsobivým vtipným ponorom do tabuizovaného sveta žien. Ilustrácie Monika Kompaníková.

199 Sk

Michal Švec
Príliš málo paranoje

Vtipné poviedky debutanta súťažného Poviedka sú pravdepodobne o tom, ako nájsť tú pravú bez elegantných pádov, hoci v nadživotnej veľkosti. Ilustrácie Erik Šille.

Koloman Kertész Bagala
L.C.A. Publishers Group
Staromestská 6/D
P.O.Box 99
810 00 Bratislava 1
Tel.: 02 / 5441 5366
e-mail: LCA@LCA.sk
www.lca.sk

